

Fig. 1. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *The church seen from the south.*

ØSTER NYKIRKE

NØRVANG HERRED

Kirken nævnes første gang i Ribe Oldemoders kirkeliste (o. 1350) med en afgift på 4 skilling sterling; i landehjælpen 1524–26 med 20 mark (jf. s. 1016). En klokke blev afleveret ved klokkeskatten 1528–29.

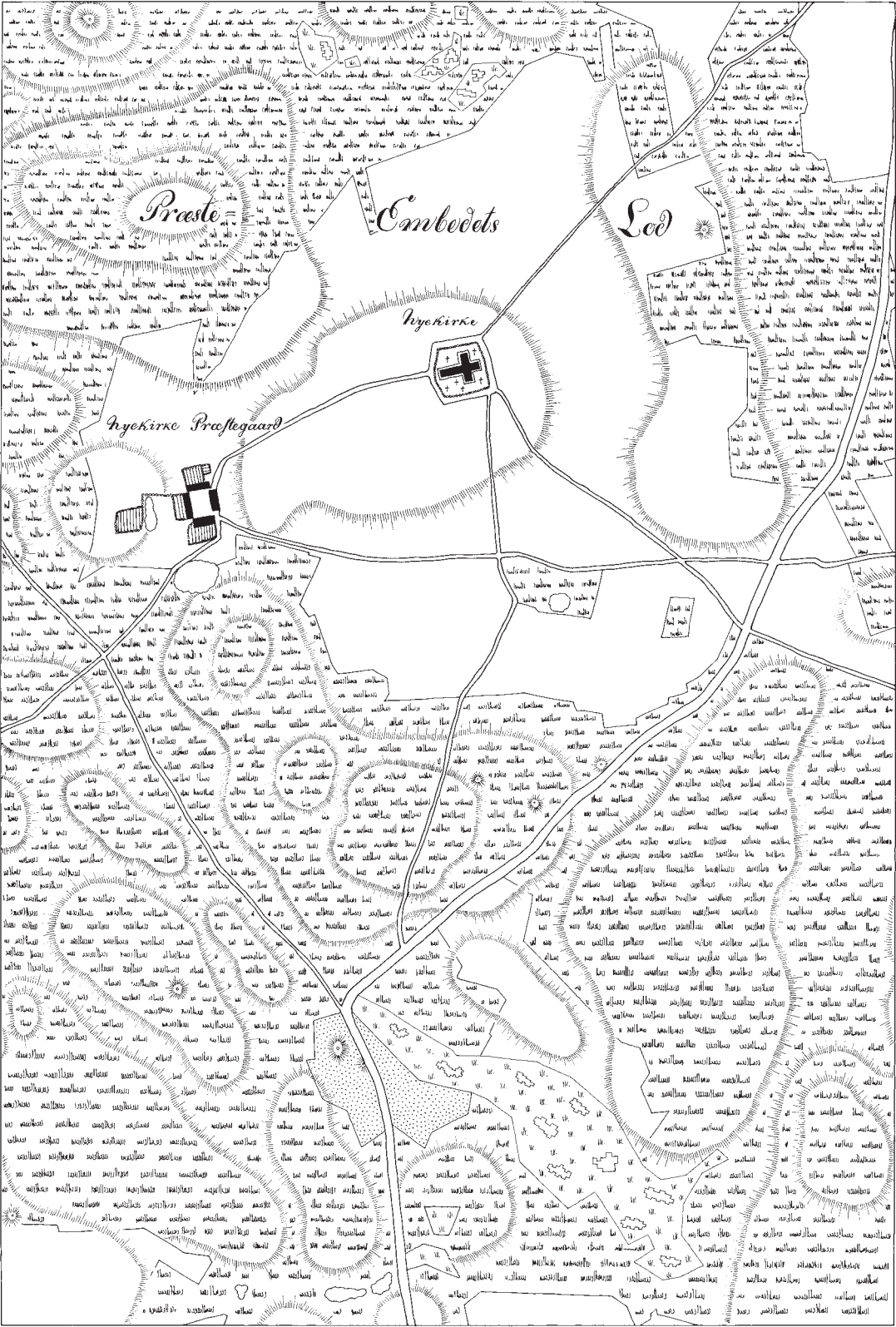
Kirken var indviet til Skt. Peder, hvilket fremgår af en inskription på klokken fra 1438 (jf. s. 2370) og af præsteindberetningen 1638.¹ En præst i Øster Nykirke, Hans Jensen, er nævnt 1466. Gave var indtil 1866 anneks til Øster Nykirke. Efter at planer om at flytte kirken var opgivet, påbegyndte man 1904 arbejdet med at forberede en filialkirke i Vonge, der blev rejst 1915 (jf. s. 2383).²

Efter reformationen var kirken i kongens eje frem til 1687, da den blev skødet til arvingerne efter Markvard Rodsten til Lerbæk som betaling for gæld. Den skal heretter have været ejet af en Juel, senere fulgte den ejerne af de lokale herregårde Alsted og Stougaard indtil 1794,

hvor den købtes af en række sognemænd for penge lånt af sognepræsten Lorentz Stallknecht.³ Dele af kirkens vedligeholdelse blev varetaget af sognets beboere graderet efter hartkorn.⁴ Den blev selvejende 1908.⁵

Kirkegods. 1620 ejede kirken en toft og en eng, som præsten brugte for vin og brød samt ni agre og en gård i Vonge. Ved kronens salg af kirken 1687 medfulgte ti agre samt en gård, der synes at være afhændet inden 1800.⁶

Et *sagn* fortæller, at kirken skulle være bygget midt i sognet, men det gik ikke. Så begyndte man at bygge et andet sted, men også det byggeri blev revet ned, og det hjalp heller ikke, at man begyndte et tredje sted. Nu blev to kviekalve spændt for en vogn, som man næste morgen fandt på det sted, hvor kirken nu står – det fjerde byggested.⁷ Andre *sagn* funderer over navnet

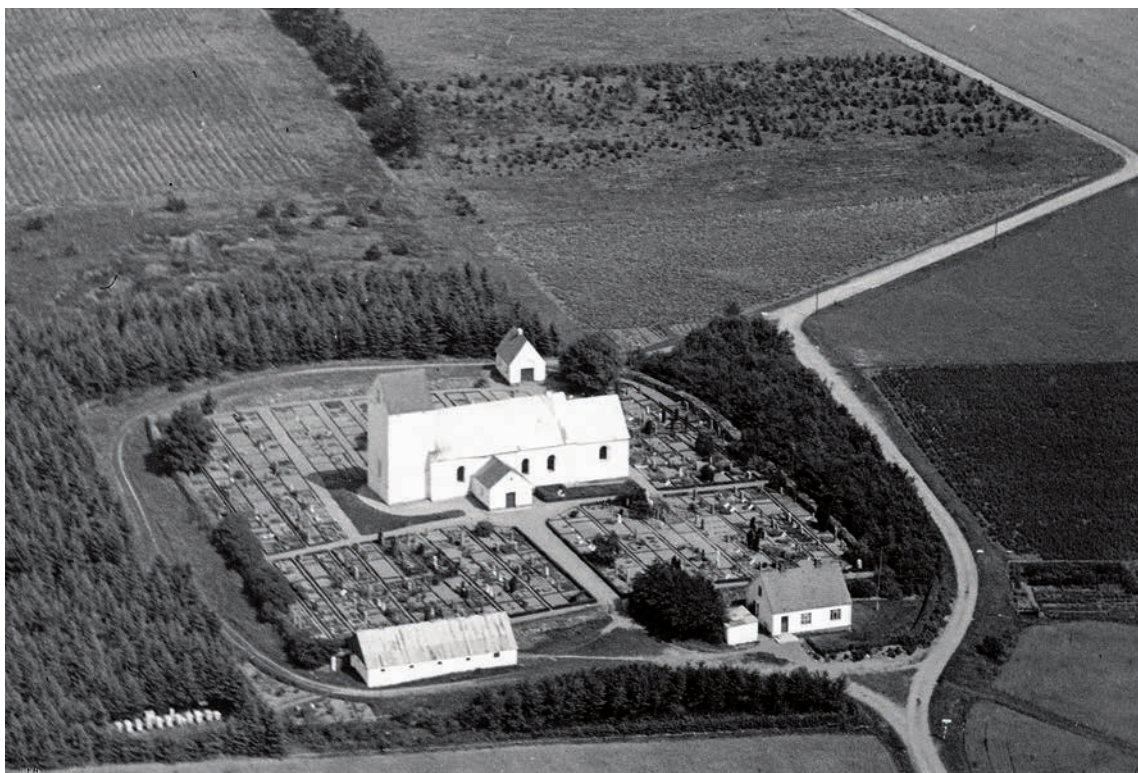

Fig. 3. Luftfoto af kirken og kirkegården set fra sydvest. Sylvest Jensen 1947. Kgl. Bibl. – *Aerial photo of church and churchyard seen from the south west.*

Nykirke. Et fortæller således, at kirken skal have stået ved Kollemorten, hvor der fandtes et dige, nogle sten og en dam kaldet Kirkedam. Denne kirke var kullet og indviet Skt. Morten – deraf navnet Kollemorten, men kirken kom i forfald, og da man ville bygge en ny, blev det nye revet ned om natten. Man slog da to røde kalve løs, og de lagde sig på en bakke, hvor man byggede den nye kirke, Nykirke.⁸ Et andet sagn beretter, at kirken oprindelig lå i Vonge, hvor stedet endnu kunne påvises. De vestlige beboere byggede en ny kirke på en hede-banke, og endnu vestligere byggedes Vester Kirke. Præsten i Vonge måtte derefter prædike for tomme stole. Derfor skulle det endnu siges på egnen om den, hvis snak ingen gad høre på, at han 'præker i Vonge Kirke'.⁹ Stednavnene Kirkemose og Kirkebanke i Nørre Tinneth antyder måske en placering eller baggrund for en af disse sagnkirker.¹⁰

Fig. 2. Udsnit af matrikelkort over Nørre Kollemorten Bys jorder og Nykirke præstegårds jorder samt øverst et udsnit af Sønder Tinneths jorder. 1:10.000. Opmålt af C. Søeberg og P. Hiort fra matrikuleringen 1819. Sammentegnet af Merete Rude 2015. – *Cadastral maps combined.*

†Kirker. 1) 1926 undersøgte sognepræst Hans Kau, Gadbjerg, en nedlagt kirkegård nord for Kollemorten ved Kirkedam og Kirkebjerg på det i ovennævnte sagn omtalte sted. Han fandt 'grav ved grav', men ingen spor af en kirke, dog konstaterede han et område uden grave.¹¹ Han foreslog, at det kunne være stedet for en trækirke, men pegede også på den mulighed, at rester af en stenkirke kunne være bortgravet.¹²

Hugo Matthiessen foreslog 1930, at stednavnet Kollemorten skulle forstås som det engelske Coldmartin ('Kolde Morten') som en henvisning til Mortensdag 11. nov.¹³ Stednavneforskeren Bent Jørgensen accepterede dette forslag og så navnet som stammende fra et kapel eller en kirke.¹⁴

2) Endnu en kirke kan have ligget ved Hellighøj godt en halv km nordnordøst for Alstedgård, hvis ejer 1873 indberettede om fund af murværk bestående af store røde mursten og tagsten. Efter en besigtigelse lød konklusionen: 'Det er muligvis grunden til et kapel eller kirke'.¹⁵

Genanvendte romanske kvadre i Øster Nykirke (se ndf.) kan stamme fra en af de forsvundne †kirker.¹⁶

1921 byggedes *Vonge Metodistkirke*, Markuskirken, indviet 16. okt. Bygningen er 2000 afhændet til private.¹⁷

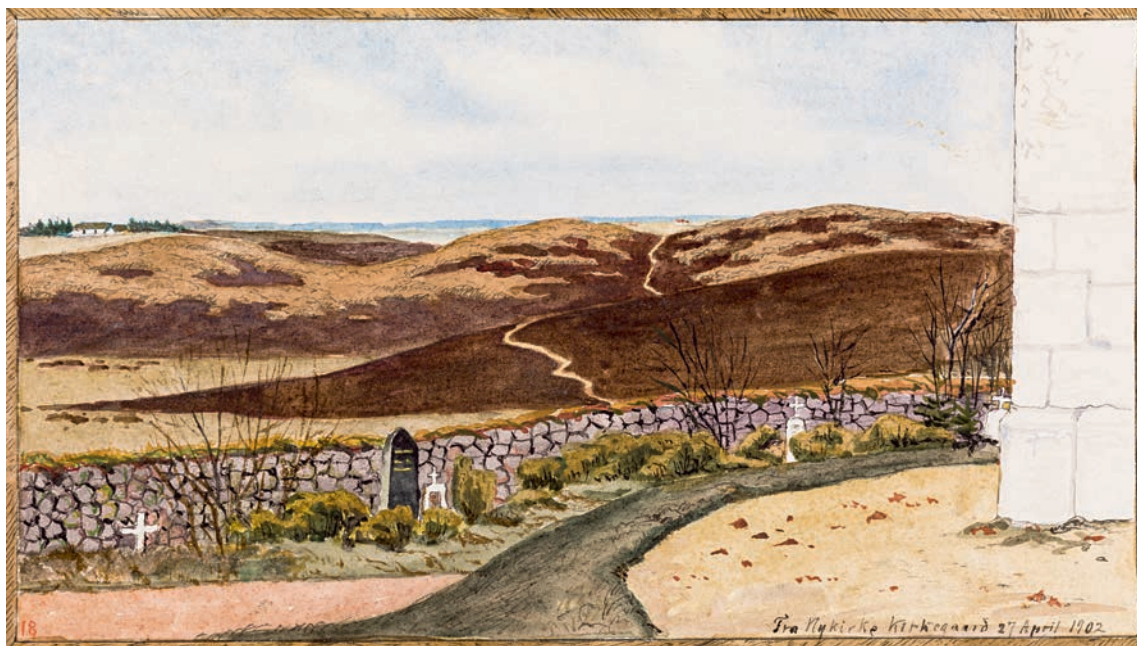

Fig. 4. Kirkegårdens nordvestre dige med hedelandskabet i baggrunden (s. 2342). Akvareltegning af J. Kj. Carlsen 1902. I Give-Egnens Museum. – *Churchyard wall with view of heath landscape.*

Sognet ligger ved Hærvejen noget nordvest for Jelling ved det jyske vandskel mellem Gudenåens og Skjern Ås udspring. Sognets nordlige del er mere kuperet og præget af hede, plantager og krat, mens mager sandjord, moser og enge præger de sydlige dele. I matriklen fra 1688 bestod sognet af 51 gårde og 6 huse, og den dyrkede jord blev vurderet til 233 tdr. hartkorn.¹⁸ 1801 var der 381 indbyggere i sognet, og dette tal var steget til 1823 i 1955, hvorefter det er faldet.

I sognet ligger Vonge, der har givet navn til 'Vangs herred' i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 og det senere Nørvang Herred.¹⁹

Præstegården ligger frit i landskabet knap 500 m vestsydvest for kirken (fig. 2). Det nuværende stuehus er opført efter en brand 1944. Det ældre indgik i et firefløjet anlæg, opført i grundmur, dog var stuehusets nordside i bindingsværk. Ud over denne gård rådede præsten 1768 over en anneksgård i Give.²⁰ Umiddelbart nord for den gamle præstegård fandtes 1910 fundamenter, der kan stamme fra en ældre præstegård.²¹

Kirken ligger ensomt knap et par km nord for Kollemorten på en bakke, der med 130,24 m

over havet gør Øster Nykirke til Danmarks højest beliggende kirke.²² En tiltagende beplantning omkring kirken var ved at sløre dens bemærkelsesværdige beliggenhed, men siden 1970'erne er meget fældet.²³

Kirkegården ligger på toppen af bakkeknuden med terrænfald i alle retninger. Den hegnes til alle sider af kampestensdiger, hvori er placeret tre indgange, en ganglåde i nord (fig. 4) og to køreporte i syd og vest, alle med fløje af støbejern båret af granitpiller. Den nordre låge, hvis vestre pille bærer indskriften »1841«, var indtil 1975 placeret i øst.²⁴ 1854 besluttede man at anlægge 2½ alen brede, grusede gange, der førte til våbenhuset;²⁵ 1875 skulle kirkegården planeres og forskønnes, og der indkøbtes 200 buskfyre og 100 popler.⁴

Bygninger ved kirkegården (fig. 3). En tidligere *kirkestald*, der nu bl.a. bruges som fyrrum og ligkapel, ligger lige syd for kirkegårdens vestlige del med kirkegårdsdiget som nordmur (fig. 5). Bygningen står hvidkalket, dog er en port og en dør på sydsiden indrammet af gule teglsten. Der er døre og støbejernsvinduer i fladbuede stik og

spån på tag og gavltrekanter. Den vestlige facade er i kampesten med enkelte teglsten i munkestensstørrelse, den østre er af mursten i normalformat, der også er anvendt indvendig.²⁶ Spor efter en tport ses midt i vestgavlen. 1901 var bygningen stråttækket.⁴ Den ældste, vestlige del er sandsynligvis senmiddelalderlig og kan have fungeret som *kirkelade*,²⁷ mens behovet for en stald til kirkegængernes heste har betinget en østlig udvidelse. 1888 gav stalden en indtægt, idet den var bortliciteret, men 1905 måtte kirken betale for hestepasningen.⁴ 1969 byggedes der fyrrum og toiletter, og 1975 blev der ved en istandsættelse (arkitekt E. Draiby) indrettet et kapel i den vestlige del. Bygningen rummer desuden redskabsrum og graverfaciliteter. Et nyt redskabshus opførtes 2016 vest for kirkegården.

Et *tligkapel* fra 1935 lå ved norddiget, hvor nu ganglågen er, og en *tlgraverbolig* lå uden for kirkegården øst for den søndre køreport; begge er nedrevet 1975.²⁸

Helligkilder. 1) Lidt øst for kirkegårdens sydlige del findes en fredet helligkilde, Skt. Peders, sat som en kampestensbrønd med egetræskarm.²⁹ Mellem kilden og kirkegården er der 1970 placeret et vejkors af træ (arkitekt E. Draiby), et par bænke med en stenlagt plads og en sten med indskriften »Fra livets gry til livets kvæld er korset troens kildevæld«.³⁰ 1638 oplystes det, at helligkilden ikke tørrede ud hverken sommer eller vinter.³¹ Den menes endnu besøgt ind i 1800-tallet, dog noterede Søren Abildgaard 1771, at kilden var en brønd med skident vand, og at den ikke længere blev brugt.³² 1875 blev den oprenset og gjort større.³³ 1966 foretog Nationalmuseet en udgravning, hvorved der blev fundet et lag af ildskørnede sten og keramik fra ældre jernalder.

2) Helgenes Kilde ligger ca. 500 m nord for kirken.³⁴ Den er omtalt flere gange i 1700-årene, og Søren Abildgaard betegnede den som 'ikke mere betydende' end Skt. Peters Kilde.³⁵

Fig. 5. Kirkestaldens vestgavl (s. 2342). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Church stable seen from the west.

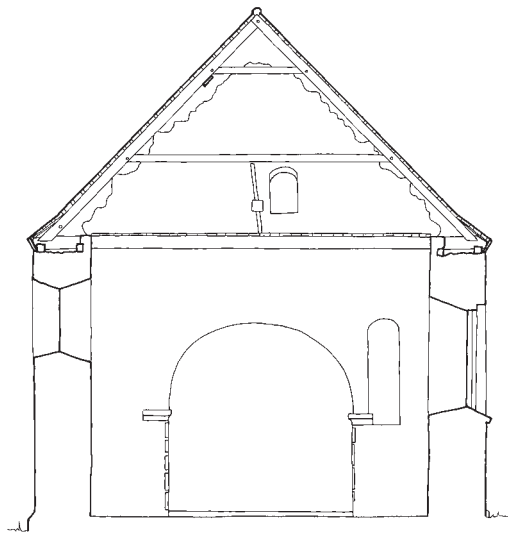

Fig. 6. Tværsnit gennem skibet set mod øst. 1:150. Målt og tegnet af Anders C. Christensen 2016. – Section of nave seen towards the east.

BYGNING

Kirken er en romansk kvaderstensbygning bestående af kor og skib, hvis søjleportal i syd har reliefudsmykket tympanon med en fremstilling af Kristus mellem Peter og Paulus. Formentlig endnu i romansk tid er skibet blevet forlænget mod vest. I senmiddelalderen blev et tårn tilføjet i vest og et hvælv indbygget i koret. Et tvåbenhus i syd, sandsynligvis også fra senmiddelalderen, blev 1885 erstattet af et nyt, mens et tilbygget kapel ved skibets sydside er fjernet i årtierne efter 1769. Orienteringen er solret.

Korets og skibets nordside står i blanke kvadre, mens resten af bygningen hovedsageligt er hvidkalket. Kirken præges af sine granitkvadre, der stedvist er af meget store dimensioner. Den anseelige bygning opleves nu bedst fra nord, hvor man ser den tilmurede norddør og fire rundbuede vinduer (fig. 45).

Plan og proportioner. Den oprindelige kirke har været godt 20 m lang, hvoraf skibet udgjorde ca. to tredjedele. Skibets vestgavl blev nedrevet i forbindelse med vestudvidelsen; fundamentet her til blev påtruffet i 1954. Springet mellem kor og skib udgør lidt mere end den halve murtykkelse, der varierer mellem 1,0 og 1,2 m. Skibet er et skifte højere end koret.

Materiale og teknik. Bygningen hviler på en skråkantsokkel. Byggematerialet består udvendig af fint tilhuggede kvadre i vandrette skifter, der brydes i vinklen mellem kor og skib. I det nederste skifte er stedvist brugt meget store kvadre, der bryder skiftegangen – en kvader i korets sydøsthjørne måler 115×178 cm (fig. 46). De indvendige mure er af rå kamp, der træder frem over korets hvælv.

Vinduer. Af oprindelige rundbuede og smigede vinduer er et i brug på nordsiden af koret, mens det vestre i skibets sydmur ses tilmuret i facaden (fig. 18). Skibets to vinduer mod nord er let udvidet 1859, men har bevaret deres form.

Korets nordvindue med monolitoverligger har rejste karmsten i hver side og en sålbænk af to

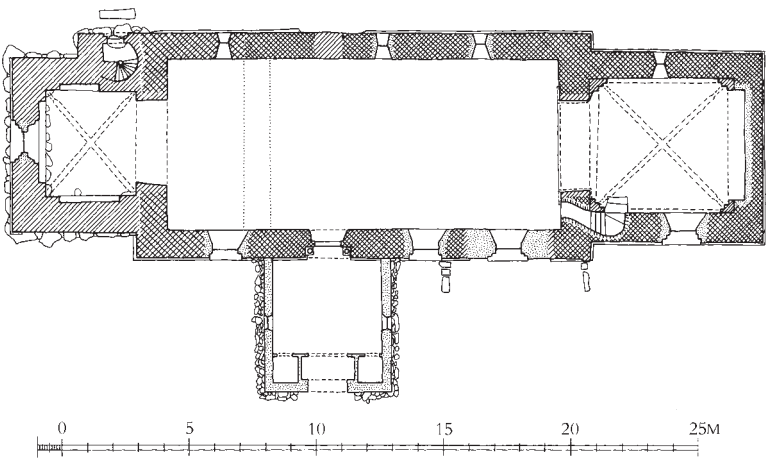

Fig. 7. Grundplan. 1:300. Målt af Birch & Svenning 1998, suppleret af Jakob Kieffer-Olsen og tegnet af Anders C. Christensen 2016. – Ground plan.

Fig. 8. Korets nordvindue med kalkmalet ranke fra o. 1500 (s. 2345, 2356). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – North window of chancel with painted vine from c. 1500.

sten, der kun adskiller sig lidt fra et kvaderskifte. Indvendig er vinduet også afdækket med en monolitoverligger, hvis buestik er hvidkalket og har rester af kalkmaleri; siderne er sat af tre karmsten (fig. 8). Det måler 128×65 cm i facaden, mens lysåbningen er 34 cm bred. Det sandsynligvis i senmiddelalderen tilmurede vindue i skibets sydside er 72 cm bredt og ses over våbenhusets tag. En monolitoverligger og to karmsten på østsiden ses gennem kalken.

Begge skibets nordvinduer er afsluttet med kilestensstik dannet af otte sten, hvoraf to i hvert vindue er meget små.³⁶ Det østre har to karmsten

i hver side, mens det vestre har én rejst karmsten mod vest. Sålbenkstenene indgår i de gennemløbende skifter. Vinduerne måler begge 155×78 cm i facaden, lysåbningerne er 45 cm (øst) og 48 cm (vest) brede.

De tre nordlige vinduer har alle været tilmurede. Skibets var sandsynligvis stadig åbne i 1684, mens korets synes lukket allerede i middelalderen.³⁷ 1859 besluttede man at 'ligedanne' skibets to tilmurede vinduer med vinduet i vestforlængelsen (se ndf.).³⁸ Korets vindue blev åbnet kort før 1916, og man fandt da en *†vinduesramme* (benævnt 'trælåge').

Døre. Skibets tilmurede norddør (fig. 9), der bryder den affasede sokkel, måler udvendig 260×130 cm. Den dækkes af en femsidet, tagformet overligger,³⁹ karmene er til dels af rejste kvadre. Den lange tærskelsten strækker sig ind

Fig. 9. Skibets norddør set udefra (s. 2345). Foto Ebbe Nyborg 2015. – North door of nave.

Fig. 10. Skibets syddør set udefra (s. 2348). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *South door of nave.*

Fig. 11. Skibets syddør set indefra (s. 2348–49 note 46). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *South door seen from within.*

Fig. 12. Skibets syddørs tympanon (s. 2348). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Tympanon of south door.*

under karmene og murens kvadre. En ridsefuge markerer døren indvendig. Tilmuringen er foretaget med teglsten i munkestensstørrelse sandsynligvis endnu i middelalderen.

Skibets omsatte *syddør* (fig. 10) udgør en smuk, granitbygget tosøjleportal. Dens tympanon, med relief af Kristus mellem Peter og Paulus, hviler på en indre karm af opretstående kvadre, den vestre med et billedrelief. Tympanet kranses af et rektantet, søjlebåret kilestik, som igen omgives af et kilestik hvilende på de kvadersatte karme.

Tympanet, mindst 133 cm i tværmål, har i lavt, forsænket relief en fremstilling af *Traditio Legis*, Kristus, der overdrager nøglemagten til Peter og loven til Paulus.⁴⁰ De tre er vist frontalt stående, Kristus i midten er størst med kors i sin glorie. Han rækker en stor nøgle til Peter (tv.) og en aflang bog eller en bogrulle til Paulus. Alle har spidst skæg med opadbuende moustache og bærer fodsides kjortler med stiliserede folder, hvorunder fødderne stikker frem. Kristus har dertil en palliumlignende overklædning med kors, der

formentlig skal henvise til hans værdighed både som konge og præst (*rex et sacerdos*, jf. s. 2144).

De glatte *søjler* hviler på attisk profilerede plinther og bærer tilsvarende kragbånd. Baserne har skarprykkede hjørneknopper, og terningkapitælerne er lidt fortrykte med glatte skjolde.

En *billedkvader* (121,5×min. 44 cm) i vestre, indre karm har en reliefudsmykning, der er indsat på hovedet og delvist dækkes af søjlen (fig. 14).⁴¹ Når motivet retvendes (fig. 47, 48),⁴² viser det en sidevendt mand med knælang kjortel og spidst skjold, der løfter sin sværdod op imod bagbenene af en (tungerækkende?) løve, hvis hale ender i en dusk over ryggen. Herover ses to modvendte dragedyr med sænkede hoveder og halerne endende hver i en volut. Mackeprang så motivet som symbol på menneskets åndelige kamp.⁴³

Billedkvaderen er en karmsten, men dens anbringelse delvist skjult og på hovedet kan ikke være oprindelig. Også andre træk ved portalen tyder på, at den har været nedtaget og genopsat,⁴⁴ måske i forbindelse med forlængelsen af skibet.⁴⁵ Det er

muligt, at der er tale om to elementer: Et oprindeligt indre dørparti med tympanon og billedkarmsten og et ydre med søjler, karmsten og kilestik. Hver især er delene omhyggeligt passet sammen, mens de to elementer ikke er tilpasset hinanden.⁴⁶ Billedkvaderen kan da have siddet retvendt som karmsten og kan eventuelt have haft følgeskab af yderligere en billedkvader (fig. 15), der nu er indsat i tårnets vestmur. Dette må dog være hypotetisk. Det er også teoretisk muligt, at begge billedkvadre kunne stamme fra nordportalen. I hvert fald er de fælles om deres udførelse i plastisk relief i modsætning til tympanonfeltets basrelief.

Granitportaler (med og uden søjler) med tympanon, der viser *Traditio Legis*, kendes fra andre sydjyske kirker såsom Grindsted, Bække, Andst, Skanderup og Vamdrup (*DK Ribe* 2230, 2392, 2473-74, 2547-48, 2636-37).⁴⁷ De henføres af M. Mackeprang til en gruppe, der har været inspireret af domkirkebyggeriet i Ribe (*DK Ribe*

213-22).⁴⁸ Motivet med Kristus mellem de to apostelfyrster kendes imidlertid ikke i Ribe, men derimod på Slesvig Domkirkes sydportal og på en lille gruppe portaler i Munkbrarup, Brarup og Sørup mellem Slesvig og Flensborg.⁴⁹ Som disse kan den sydjyske gruppe være inspireret fra Slesvig, men Slesvigs og Ribes stensulptur var på denne tid meget nært forbundet.

Billedkvadre. 1) Et let beskadiget halvkuglefremspring (diameter 9-10 cm) med vandrette fuger ses på kirkens nordside i andet skifte over soklen lidt øst for norddøren. Tre noget tilsvarende findes for eksempel på Hedensted Kirke (s. 1835) og en enkelt på Henne Kirke (*DK Ribe* 1241, 1243 fig. 8).

2) Af en stærkt beskadiget løvekvader (55×85 cm) på tårnets vestside (fig. 15) er bevaret den bageste del af en løve med en hale, der snor sig under kroppen og ender over ryggen i et kløverblad. Kvadren er drejet 90°.

Fig. 13. Søjleportalens østre base og plint (s. 2348). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Plinth and column base of south door.

Fig. 14. Billedkvader fra syddørens vestre karm – her gengivet retvendt (s. 2348). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Ashlar tablet in south door casing.*

Fig. 15. Billedkvader på tårnets vestside – her drejet 90° (s. 2349). Foto Arnold Mikelsen 2015. – *Ashlar tablet in west wall of tower.*

Indre. Skibet har bevaret sit flade loft, mens der senere er indsat hvælv i koret (jf. s. 2352). Korbuen er udvidet i senmiddelalderen.

Af de oprindelige *gavltrekanter* er triumfnurens bevaret og står i rå kamp. 1620 er etableret en teglmuret døråbning med falset fladbuestik

mod skibet.⁵⁰ De anvendte teglsten måler 25-27×12×7,5 cm.

Middelalderlige tilføjelser og ændringer. Rækkefølgen i de mange udvidelser og ændringer er usikker. Ældst må være vestudvidelsen, der sandsynligvis er kommet til i den senere del af 1200-tallet.⁵¹

Tårnet er selvsagt yngre end vestforlængelsen, mens en udvidelse af sydsidens vinduer må være yngre end $\dagger$ våbenhuset og ældre end $\dagger$ kapellet. Korets overhvælving dateres af kalkmalerierne til o. 1500 (jf. s. 2356).

Vestforlængelsen er ca. fire m lang og opført i kvadre på skråkantsokkel sandsynligvis i den senere del af 1200-tallet. Et smiget, rundbuet vindue på nordsiden er placeret i samme højde som skibets øvrige vinduer. Udvendig står vinduet med en monolitoverligger, to rejste karmsten i hver side, og en sålbænk af én sten. Det måler 139×74 cm i facaden, og lysåbningen er 36 cm bred. Skellet mellem skib og forlængelse viser sig på nordsiden (ud over den forskellige vindueskonstruktion) som spring i skiftehøjden samt bevægelser i murværket (fig. 45).⁵² Sydsiden er omsat 1856.⁵³

Krydshvælvet i koret har retkantede halvstensribber begyndende som kvartstens. Sandsynligvis

ved samme lejlighed er korbuen forøget og dens buestik sat i tegl af munkestensstørrelse. De hulkantprofilerede kragsten kan stamme fra den oprindelige korbue, hvorimod de ikke helt tilpassede kvadre under kragstenene sandsynligvis er tilført.⁵⁴

Det fire stokværk høje *tårn*, tidligere med $\dagger$ spir (se ndf.), har gavle i øst og vest. Et trappehus flugter med skibets nordmur. Murene, der er kortest i nord og syd, er af kvadre og tegl og rejst over en syld af kampesten; østmuren hviler på vestforlængelsens nedskårne gavltrekan.⁵⁵ Gamle facader i munkesten med munkeskifte er bevaret i øst og nord, mens de to øvrige sider er ommuret med teglsten af normalformat over fire skifter kvadre. Kvaderpartiet på de ommurede sider har som på nordsiden oprindeligt haft skibets højde.⁵⁶ Til samme højde står væggene indvendig af rå granit med indblandede kvadre og derover i teglsten i munkeskifte med skarpryggede fuger. Blandt kvadrene ses fire halve romanske *vinduesoverlig-*

Fig. 16. Genbrugte kvadre på tårnets nordside (s. 2352). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Re-used ashlars in the tower north wall.*

Fig. 17. Bjælkelag i forskellige højder i tårnets indre med en funktion som murankre (s. 2353). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Tiers of beams used as anchors.*

gere, en i trappehusets og to i tårnets nordside (fig. 16) samt en indvendig i sydmuren over hvælvet. De er af en anden konstruktion end de bevarede – de er halve (alle venstre halvdele), har andre mål og kan næppe stamme fra de øvrige ødelagte åbninger.⁵⁷ Tårnets halve vinduesoverligger og de overskydende af dets kvadre må derfor med al sandsynlighed være tilført fra en anden kvaderstenskirke (jf. ovf. med note 16).

Det høje tårnrum åbner sig mod skibet med en rund arkade. Rummet dækkes af et krydshvælv med halvstensribber, der i nord begynder med kvarte sten. Hvælvet har vederlag i væggene. Store spidsbuede spareblændinger præger de indvendige vægge mod syd og vest; blændingen i nord er smallere af hensyn til trappen. I vest er der et rundbuet, falset vindue, der i facaden måler 220×159 cm. 1859 blev åbningen formindsket og er nu dobbeltfalset – svarende til vinduerne på skibets sydside.⁴

Der er adgang til de øvre stokværk via en *spindeltrappe* i trappehuset, hvis nordvendte døråbning er placeret i et spidsbuet spejl. Trappen løber til dels i tårnets murliv og munder ud i en repos øverst i trappehuset gennem en åbning med et fladbuet stik. Herfra fører en ligeløbstrappe gennem tårnmuren ud i tårnets andet stokværk.⁵⁸ Herfra er der adgang til skibets tagrum gennem en åbning fra 1954. Tidligere anvendtes en stadig eksisterende luge fra trappehusets repos.

Over hvælvet står tårnet åbent op til klokkestokværket, men til støtte for murene ses med ca. 1 m's mellemrum krydsende bindbjælker (fig. 17), der muligvis stammer fra 1620 (se ndf.). I nord er bevaret en fladbuet, falset og smiget åbning i tredje stokværk.

Klokkestokværket, der er nedskåret til tagrum, men har bevaret sin funktion, har et oprindeligt fladbuet og falset glamhul i gavltrekanten i øst, mens et tilsvarende i den vestre gavltrekant stam-

mer fra en senere ommuring. Nord- og sydmur afsluttes af en ny falsgesims, i hvis niveau der ses bomhuller hele vejen rundt. I højde med vederlaget til glamhullernes buestik er der desuden bomhuller i øst og vest.

Tårnet blev 1620 underkastet en større reparation, hvorved et ødelagt *†spir* blev nedtaget. 1610 havde sognemænd og sysselprovst henvendt sig til kongen, og to gange måtte nabokirkerne yde økonomisk hjælp.⁵⁹ Arbejdet med udbedringen af tårn og *†spir* påbegyndtes 10. maj 1620 og var næsten færdigt, da en 'forskrækkelig torden og store usædvanlige hagl, og hvirvelvind' ramte kirken 1. juni kl. 3 om eftermiddagen og ødelagde spiret. Herefter besluttede man at opbygge tårnet med to gavle, spær og kam som ved andre kirker og tække det med bly. Fire *†murankre* med årstal og tre med liljer blev anskaffet, mens den sønderlidte *†vindfløj* blev omsmedet og forgyldt.⁶⁰ Ændringen gennemførtes ved at nedskære klokkestokværkets nordre og søndre sider og omdanne de østre og vestre til gavltrekanter og *†kamme*.⁶¹ Herved blev tårnets højde reduceret med et halvt stokværk.

1679 var en stor del af tårnets sydside udskredet, kvadrene måtte udtages og genindsættes, mens teglstensmuren blev nymuret.⁶² Imellem 1683 og 1768 blev blytaget udskiftet med et tag af spån, der var utæt 1850 og snart efter blev erstattet af et tegltag.⁶³ Formentlig 1874 blev tårnets syd- og vestmure ommurede og kvadernsnittet reduceret til fire skifter.⁶⁴ 1890 anvendtes tårnrummet til opbevaring af materialer, men 1954 var det genåbnet.⁶⁵ En indvendig istandsættelse af tårnet fandt sted først i 1960'erne.⁶⁶

Våbenhuset fra 1885 ved skibets sydside står i hvidkalkede teglsten over et til to skifter genbrugte kvadre, der hviler på et højt kampestensfundament. Det har rødt tegltag, der 1954 afløste et skifertag.⁶⁷ Uldall fandt 1890, at våbenhuset var »uden særlig Stiil«. Det afløste et formodentlig senmiddelalderligt *†våbenhus*, også kaldet »Skrifteset«. Det blev repareret 1620, lybske tagsten blev indkøbt, og en skorsten blev bygget, hvorved man fandt bly, sandsynligvis fra en blystøbergrube, i jorden.⁶⁸ 1821 lå der bly på den østre tagflade og tegl på den vestre, 1854 blev

gulvet omlagt med teglsten, og der indsattes et vindue i østmuren.⁶⁹

Et *†kapel* sandsynligvis fra senmiddelalderen har stået ved skibets sydside.⁷⁰ Af spor ses i facaden en rundbuet munkestensarkade, der har ført ind til skibet. Desuden ses ar ud for kapellets østre og vestre flankemure samt en stenmarkering i jorden af den nordligste del af fundamenterne (fig. 18). Arkaden er udmuret med kvadre og teglsten. Kapellet blev o. 1770 beskrevet som en smuk udbygning, hvis mure bestod af hugne sten og til dels mursten. Under bygningen var en hvælvet krypt med begravelser fra familien Juel på Alstedgaard.⁷¹ Kapellet nævnes ikke herefter og er formodentlig nedrevet inden begyndelsen af 1800-tallet.

Opførelsen af kapellet har nødvendiggjort en ændring af et teglstensmuret *vindue* øst for våbenhuset. De to andre vinduer i kirkens sydside må ligeledes være kommet til i senmiddelalderen.

Vedligeholdelse og istandsættelse. Korets østre *†gavl* af 'huggen sten og fyld' faldt ned i vinteren 1614-15, og til genopførelsen anvendtes 4.020 nye teglsten.⁷² 1856 blev skibets sydmur omsat fra vesthjørnet til midten af det nærmeste vindue. En plan 1873 om opførelse af en tilbygning (et sakristi) øst for kirken og etablering af en dør i gavlen blev ikke til noget. 1877 blev korets sydmur ombygget og bragt i forbandt med gavlen.⁷³

Det østlige af skibets sydvinduer er kommet til efter nedrivningen af kapellet. 1879-88 blev der indsat fem rundbuede støbejernsrammer i kirkens og tårnets syd- og vestsider.²⁵

I forbindelse med en større istandsættelse 1954 (arkitekterne Draiby) omsattes skibets sydmur fra det sydvestre hjørne til våbenhuset, terrænet mod syd blev sænket, så soklen blev synlig, og fundamentet blev forstærket. På tårnets syd- og vestfacader udskiftedes sten i nødvendigt omfang, fem nye vinduesrammer mod syd og vest indsattes, og false og sålbænke blev ommuret. Indvendig kom der ny dørfløj mellem skib og våbenhus, hvis loft tillige blev ændret, så sydportalen blev frilagt.⁷⁴

Tagværkerne er af hanebåndstype, skibet har to lag hanebånd.⁷⁵ Ældre egetømmer er bevaret i mindre omfang i korets tagværk, i skibets ses også en del udskiftninger. Bindbjælkerne i koret

fremtræder som overskårne ved indbygningen af hvælvet. Tårnet har også to lag hanebånd, det ældre egetømmer – delvist af krumvoksede træer – er bevaret. Våbenhusets tagværk er helt i fyr. Kirkens tagværker blev repareret 1615.⁷²

Dendrokronologiske undersøgelser. 2015 er der fra kirkens tagværker udtaget 14 boreprøver, hvoraf ingen kunne dateres.⁷⁶

Tagene på kor og skib har en beklædning af bly, der med mellemrum er smeltet om, mens der ligger vingetegl på tårn og våbenhus. Om tårnets tårspir var tækket med bly, er ikke kendt, men 1620 blev der lagt bly på det nye sadeltag, senere tækkedes det med spån, der i midten af 1800-tallet blev erstattet af tegl. På tvåbenhuset lagdes tegl 1620, senere lå der bly på den østre og tegl på den vestre tagflade. Det nye våbenhus fik skifertag, der 1954 udskiftedes med tegl. Tårnkapellets tag har muligvis været af bly.⁷⁷

Gulvene består af små gule og rødbrune teglklinker. Der ligger ubehandlet fyrretræ under bænkene og kvadratiske teglfliser i tårnet. Gulvet i koret er hævet et trin over skibets, mens det tæppebeklædte område bag korsranken er hævet endnu et trin. Traditionen med gulvfliser/klinker går tilbage til midten af 1800-tallet.⁷⁸ I vestforlængelsen har der ligget et nok oprindeligt tårnspikstensgulv, iagttaget 1954.²⁶

Opvarmning af kirken har kunnet foretages siden 1885, da der anvistes plads til en tårnkakkelovn i det nordøstre hjørne af skibet, og da der under opmuringen af den tilhørende tårnkorsten blev fundet kalkmalerier.²⁵ Ovnene blev på samme sted afløst af en tårnkalorifer fra Hess i Vejle, der 1954 blev forøget og flyttet til skibets sydvestre hjørne. Den udskiftedes 1968 med et oliefyret luftopvarmningsanlæg med tilhørende fyrrum i kirkestalden.⁷⁹ Elektrisk lys er installeret 1924.⁸⁰

Fig. 18. Romansk tårnvindue (s. 2344) og spor efter tårnkapel på skibets sydside (s. 2354). Foto Arnold Mikkelsen 2015.
– Romanesque tårnwindow and traces of tårnchapel in the south wall of the nave.

Fig. 19. †Kalkmaleri, o.1550-1600 på skibets nordvæg (s. 2357). Det forreste af Samson kæmpende med løven, samt en kvinde med højt liv. Akvareltegning ved Erik Schiødte 1886. – †Wäll painting, c. 1550-1600. Samson fighting the Lion and woman with high waist.

KALKMALERIER

En smule rankeværk fra o. 1500 i korets nordvindue har måske aldrig været overkalket. 1885-86 afdækkede Erik Schiødte dele af den samme †dekoration på korhvelvet og †kalkmaleri fra o. 1550-1600 i koret og på skibets nordvæg med et tilstødende parti på triumfvæggens nordligste del. Selvom det skønnedes, at 'flere større partier' ville kunne reddes, blev alt det fundne atter overkalket.

1954 afdækkede Egmont Lind et parti i skibets nordøsthjørne (bag en skorsten), som allerede Schiødte til dels havde haft fat i. Fundet blev atter tildækket. Endelig blev der 2000 iagttaget (og

atter tildækket) små rester af korhvelvets dekoration.

O. 1500. Af udsmykningen, der kun fandtes i koret, er allerede nævnt de bevarede røde ranker i nordvinduets oversmig (fig. 8). Den øvrige †dekoration, som Schiødte så 1886 i hvælvingen, omtaler han som nogle 'fuldkommen interesseløse røde, stregede ornament'. I 2000 iagttog man røde og grå sparrer på ribberne, mens der langs dem sås dobbelte bueslag, der var ridset ind i den friske kalk ved hjælp af en passer.⁸¹ Alt tyder på, at dekorationen har været samtidig med hvælvet.

†Kalkmalerier, o. 1550-1600. Både korets og skibets nordvægge var ifølge Schiødte 'stærkt dekorede', den første med 'store, plumpe bladornamen-

Fig. 20-21. †Kalkmalerier, o. 1550-1600 (s. 2356). 20. Løvværk med hest, ansigter og fugle på skibets nordvæg. 21. Våben for slægten Skram og ulæselig indskrift nordligst på korbuevæggen. Fotos Egmont Lind 1954. – †*Wall paintings, c. 1550-1600. 20. Foliage with horse, faces, and birds. 21. Coat of arms of the Skram family and illegible inscription.*

ter'. Væggen i skibet var 'helt bedækket med større og mindre figurer', hvis mellemrum var fyldt ud med 'tidlige renæssanceornamenter'. En tovtav delte udsmykningen i en 'øvre og en nedre afdeling' (jf. fig. 19). Den nedre var så ødelagt af fugt, at den vanskeligt kunne fremdrages, mens den øvre ikke blev fuldt frilagt. Fra den sidste stammer en akvareltegning af et parti østligt på muren (fig. 19), der til højre viser den forreste del af en vestvendt Samson, som sønderriver løvens kæber, til venstre en væsentlig mindre kvinde med højt liv; figurerne adskiltes af en kraftig bladbaluster.

Lind afdækkede ydermere, bag den nævnte kakkellovnsskorsten i murhjørnet, den østlige del af Samson og løven, og bag dem endnu en kvinde i renæssancedragt. I frisen derunder fandt han

stilke med fint bladværk og bær (fig. 20), hvori der kunne udskilles to mandslinge og en halveret hest omgivet af tre fugle – de to ser ud til at have været rygvendte papegøjer.

På den tilstødende triumfvæg fandt Lind nordligst et alliancevåben (dexter) med en sort enhjørning på hvid bund for slægten Skram; hjelmtegnet bestod af elleve faner (fig. 21). Lind opfattede skjoldet som det nordligste i en skjoldefrise, som havde strakt sig hen over korbuen.⁸² Og han skønnede, at frisen kunne være bekostet – sammen med den øvrige udsmykning – af Jens Juel til Alsted og hans hustru Anne Skram (jf. †herskabsstol 1576). Under våbenet så både Schiødte og Lind en svært læselig, firlinjet minuskelindskrift (fig. 21). Ud for hver linje var der tegnet en pegende hånd.

Fig. 22. Indre set imod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Interior seen towards the east.*

INVENTAR

Oversigt. Jævn gamle med kirken er det delvis frådstensmurede alterbord og den romanske døbefont med figurer i lavt relief under arkader samt et sjældent hul til et vokslys på randen. Fra middelalderen stammer også en klokke, der er støbt 1438, formentlig af Peter Johansen i Randers.

To gavle fra en herskabsstol bærer årstal 1576 og våbener for Jens Juel til Alsted og hans hustru Anne Skram. Alterpanelet er ifølge kirkens regnskab kommet til 1615. Altertavle og prædikestol er begge fra o. 1635 og bærer præg af at være udført af den flittige Kolding-billedskærer Jens Mortensen. Deres relieffer (og dydefigurer) er stort set skåret efter samme nederlandske stik.⁸³ Et glat dåbsfad er dateret 1645, alterstagerne må henføres til o. 1650, og altersølvet er

udført 1656 af Matz Christensen i Viborg som en gave fra Margrethe Juel til Alsted. En oblatæske fra 1863 skyldes Hans Peter Severin Ingerslev i Vejle, og kirkens nuværende orgel er anskaffet 2000.

Farvesætning og restaureringer. Altertavle og prædikestol er stafferet af Peter Kr. Andersen ved en gennemgribende istandsættelse 1921. Træværket står med egetræsmaling, der suppleres med lidt hudfarve, grønt, gul og sølv. Bemalingen skal illudere en oprindelig, delvis staffing. Stoleværket, der også er fra 1921, er siden 1983 farvesat i en brunlig kulør med lidt guld.

1766 oplyste præsten, at altertavlen ikke var malet, men nok havde været det. 1837 omtales maling af altertavle og prædikestol, og 1855 skulle deres figurer 'opmales'. Herefter bredte der sig på inventaret en egetræsmaling, der modificeredes ved restaureringen 1921. Mindre arbejder er foretaget 1954.

Alterbordet, der nu er skjult, er romansk, muret af frådsten med udglattede fuger, 150×79 cm, 91 cm højt, opsat 75 cm fra østvæggen. Ved en undersøgelse 1921 noterede man, at bordets øverste del var fjernet og oversiden dækket af et lag ler, hvorunder også sås munkesten; et lignende lag dækkede forsiden. Der fandtes ingen helgengrav.

Bordet dækkes af et *panelværk* af fyr (fig. 23) fra 1615, 156×99 cm, 101 cm højt. Kortsiderne har to, *alterbordsforsiden* fire arkadefag mellem kanelerede pilastre. Arkaderne udgøres af pilastre med skælmønster og profilkapitæl og bærer et bueslag, der ledsages af neglesnit og har rosetter i sviklerne. Øverst afslutter en frise, der rummer to felter. Rødbrun grundfarve med lidt grønt, rødt og sort. Regnskabet 1615 anfører en 'tylvt fyr-redeller til de paneler om alteret'.⁷²

†*Alterklæder*. 1806 var altrets 'forklæde' gammelt, men i brugbar stand,⁸⁴ og 1851 anskaffede man et klæde af rødt fløjel med guldgaloner.⁴

Altartavle (fig. 24), o. 1635, som prædikestolen tilskrevet Anders Mortensen i Kolding.⁸⁵ Tavlen består af et lavt postament, tredelt storstykke og

et todelt, gavlprydet topstykke, alt med vinger, der endnu på renæssancevis er udformet som rulleværkskartoucher.

Postamentet har fremspring med løvehoved (fig. 36), der bærer de inderste af storstykkets fire korintiske søjler. Disse har på prydbælterne engle med lidelsesredskaberne svamp og kors, mens de ydre har engle, og underst afsluttes med englehoveder (fig. 36).

Det næsten kvadratiske storfelt rummer en brudt arkade med relief af Nadveren (fig. 26) udført efter gængse forlæg. Buens midtkonsol prydes af et løvehoved, sviklerne af to trampende engle. De smallere sidefelter har muslingenicier med de stående evangelister Markus og Lukas, der peger i deres bøger; de savner deres symbolvæsener, men navnene må have stået malet på fodstykket. Postamentvingerne rummer fortættede relieffer af Bebudelsen (i nord, efter stik af Crispijn de Passe de Oude) og Hyrdernes Tilbedelse (fig. 27), hvor barnet allerede ligger i korsfæstet stilling. Storvingerne har muslingenicier med figurer af Kristus som Verdens Frelser (i nord) og Moses med lovens tavler.

Fig. 23. Alterbordsforside 1615 (s. 2359). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altar frontal, 1615.*

Fig. 24. Altertavle, o. 1635, tilskrevet Jens Mortensen i Kolding (s. 2359). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altarpiece, c. 1635, ascribed to Jens Mortensen in Kolding.*

Storgesimsen ledsages af tandsnit og brydes af bøjler med englehoveder. Yderst på den står evangelisterne Matthæus (i nord) og Johannes som flankering af topstykket (fig. 25), hvis felter rummer relieffer af Korsfæstelsen (i nord, efter samme stik som på prædikestolen) og Opstandelsen igen efter forlæg af Crispijn de Passe de Oude. De kantes af tre kvindehermer med løvemaske på skaftet, og foran topvingerne står i muslingenicher figu-

rer af Adam (i nord) og Eva (fig. 25). Topgesimsen ligner storgesimsen og bærer mellem figurer af Håbet og Troen (efter Jacob Matham) en brudt rundbuegavl, der har relief af Himmelfarten efter Anton Wierix og krones af en putto på maskekonsol (oprindelig vel med sejrxfanen).⁸⁶

Tavlen er stafferet 1921 af Peter Kr. Andersen med en egetræsfarve, der suppleres med lidt grønt, guld, sølv og hudfarve (altså en art delvis

Fig. 25. Altertavle o. 1635, topstykke med relieffer af Korsfæstelsen og Opstandelsen (s. 2360). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *The Crucifixion and the Resurrection, details of altarpiece, c. 1635.*

Fig. 26. Nadveren, udsnit af altertavle fra o. 1635 (s. 2359). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *The Last Supper, detail of altarpiece, c. 1635.*

staffering). Indskrifterne, i gylden fraktur på sort bund, må være opmalinger og normaliseringer af de oprindelige. I postamentfeltet læses Nadverindstiftelsesordene »Vor Herre Jesus Kristus ...« (1 Kor. 11,23-24), i frisen: »Søger først Guds Rige ... Matth. vi«, og i topfrisen: »Jeg er Veien ... Iohs. xiv(,6)«.

Altertavlen må skyldes samme billedskærer som prædikestolen (jf. fig. 36-37). De to stykker er tilskrevet Jens Mortensen i Kolding af Merete Bergild og Jens Jensen, der endvidere har sat ham i forbindelse med en række andre arbejder over store dele af Jylland. Nærmest altertavlen står tavlerne i Vester Nykirke og Bedsted Kirke fra 1637 og 1638 (*DK Ribe* 984, *DK Tisted* 563 f.), der har næsten samme opbygning og udførelse.⁸⁵

1766 kaldte præsten altertavlen smuk, 'af billedhuggerarbejde'. Og han oplyser, at den ikke

var malet, men vel nok havde været det. Dens billedskærer, som han også tilskrev prædikestolen, skulle efter traditionen have været blind.⁸⁶ 1837 blev altertavlen malet, og 1855 skulle dens figurer opmales.⁸⁷ 1916 og 1919-20 konstateredes det, at man ved tavlens planlagte restaurering ville være nødt til at tilføje det manglende snedker- og billedskærerarbejde. Der konstateredes ingen oprindelig farve, ej heller yngre stafferinger, der 'fortjente at bevares'.

Altersølv (fig. 28), 1656, udført af Matz Christensen i Viborg og forsynet med navn og våbener for giveren Margrethe Juel til Alsted. *Kalken* har sekstunget fod, den ene tunge med en støbt krucifiksfigur, den modstående med navnet »Mergret Ivel Peders D(atter)«, årstallet »1656« og derover hendes fædrene og mødrene våbener. Skaftet er sekssidet, knoppen facetteret med små

Fig. 27. Hyrdernes tilbedelse, udsnit af altertavle fra o. 1635 (s. 2359). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *The Adoration of the Shepherds, detail of altarpiece, c. 1635.*

Fig. 28. Altersølv, 1656, udført af Matz Kristensen i Viborg og skænket af Margrethe Juel til Alsted, samt en oblatæske fra 1863, der skyldes Hans Peter Severin Ingerslev i Vejle (s. 2362–63). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Altar plate, 1656, by Matz Kristensen, Viborg, a gift from Margrethe Juel of Alsted. Wafer box, 1863, by Hans Peter Severin Ingerslev, Vejle.*

rudebosses, bægeret fra 1837 med indskrift og årstal overført fra det gamle: »Det er Jesu Blod« og »1837«. På standpladen ses guldsmedens stempel (*Bøje* nr. 5436) samt indskriften »Exner lueforyldt 2002«, der henviser til en istandsættelse dette år. *Disken*, tværmål 12,5 cm, har sekspasset fordybning (et middelaldertræk) og cirkelkors på fanen. Her ses også versalindskriften: »Det er Iesv Legeme«. Stemplet som kalken.

Et *†sygesæt* var 1806 'anstændigt'.⁷³

En *oblatæske* (fig. 28) fra 1863 skyldes Hans Peter Severin Ingerslev i Vejle.⁸⁷ Æsken er oval, 12×9 cm, 3,5 cm høj, glat med let hvælvet låg. Under bunden sikkerhedsgraving samt guldsmedens stempel (*Bøje* nr. 6421) og Vejles bymærke. En 'sølvæske til oblater' blev anskaffet 1863.⁴

†Alterkander. 1851 overvejedes det, om man skulle lakere alterkanden sort med guld Kors eller anskaffe en sort københavnsk porcelæns kande med guld Kors. Man valgte det sidste 1855.⁴

En *ske* fra o. 1900 er 16 cm lang med ægformet laf, Københavnsmærke og to utydelige mesterstempler.

Altstager (fig. 29) o. 1650, 70 cm høje, med cirkulær fod, balusterskaft og flad lyseskål; lysetornene er af jern. Stagerne nævnes tidligst 1676.⁶² 1867 blev den ene 'overskål' omstøbt.²⁵ En *syvstage* bærer på foden indskriften: »Skænket af Menigheden i Genforeningsaaret 1920«.

†Messehagler. 1766 var hagelen givet af Henning von Arenstorff (†1751) til Alsted og Stovgård (Aarhus Amt).⁵⁶ 1806 var hagelen under reparation,⁸⁸ og 1821 manglede den.⁸⁹ 1834 var messeklæderne hos skrædder Heinsen i Vejle,⁴ og 1868 anskaffede man en ny hagel af rødt silkefløj med guldguloner og påsyet guldkors.²⁵

Alterskranke, 1954, femsidet med retkantede stivere og profileret håndliste, alt i blank, ferniseret eg. 1881 ønskede man en ny *†alterskranke* i 'halvrund' form.²⁵

Fig. 29. Alterstager, o. 1650 (s. 2363). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Altar candlesticks, c. 1650.

Døbefont (fig. 30), romansk af granit med dyr og kampscener i helt lavt relief under styltede bueslag, 81 cm høj (Mackeprang, *Døbefonte* 26, 52 f., 61 f., 324–26). Foden udgøres af en enkel søjlebase (uden knopper) med vulst ved overgangen til den cylindriske kumme, tværmål 77 cm. Over en rankebort smykkes siden af syv bueslag (nogle med gennemstukken base),⁹⁰ der i sviklerne har triskele, firpas, tre- og firblade samt en stiliseret fremstilling af en person med vandret udstrakte arme, formentlig Jesus på Korset (jf. fig. 30). Under bueslagene er der dyr og krigere. Regnet fra det formodede krucifiks med uret rummer de to første bueslag konfronterende løver med rejste poter (fig. 30), de to næste lignende løver med hovederne drejet bagud over ryggen. Herefter viser to bueslag krigere i tvekamp (fig. 31), den ene med løftet sværd og spidsovalt skjold, den anden med økse og et rundt skjold, afværgende løftet. I det sidste bueslag ses en ørneagtig fugl. På mundingsranden findes et hul til den liturgisk anvendte kerte (fig. 32),⁹¹ 3 cm dybt, tværmål 2 cm. Kummens fordybning er harmonisk med

rette sider, dyb og med afløb midt i bunden (fig. 32).

Huller til de kerter, der tændtes ved dåbsvandets indvielse, er sjældne, men kendes bl.a. på fonten i Øster Hornum Kirke (Ålborg Amt).⁹¹ Nykirkes font tilhører en lille gruppe også bestående af fontene i Give, Lintrup (*DKSjyll* s. 772) og Vilslev (*DKRibe* 3141), der er blevet set som forenklede udgaver af gotlandsk skolede døbefonte i Østergötland og specielt i Småland.⁹² De kæmpende krigere, der kan opfattes som billeder på troens kamp (psykomakier), findes også i Vilslev.⁹³

Der ses rester af sort maling ('stenfarve'), påført 1851,⁴ og derunder gult og brunrødt. Fonten stod indtil 1954 ved korbuens nordside, nu i skibets nordøsthjørne.

Dåbsfadet er dateret 1645, af messing, tværmål 40 cm, glat med et graveret skjoldfelt (fig. 49) på fanen, der rummer de uidentificerede initialer: »IPL/MID 1645«. Et ældre †*dåbsfad* ('kobberbækken') skulle 1620 'nysmedes' og forgyldes.⁷² En *dåbskande* fra 1922 er også af messing, 33 cm høj, i barokstil. Om randen læses versalerne: »iv

Fig. 30. Døbefont, romansk af granit (s. 2364). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Font, Romanesque, of granite.

Fig. 31. To krigere i tvekamp, udsnit af døbefont (s. 2364). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Two warriors fighting. Detail of font.*

Mosebog 13. cap., og på korpus: »Fra Menigheden i Ø. Nykirke 1922«. Mærket »M. Poulsen Vejle«. 1862 købte man en *†dåbskande* af blik.²⁵

Prædikestol (fig. 33), o. 1635, tilskrevet Jens Mortensen i Kolding. Den har fem fag med arkadefelter, flankeret på hjørnerne af dydefigurer, der er skåret efter Hendrick Goltzius gennem stik af Jacob Matham. Dyderne, der bærer joniske kapitæler og står på bøjler med englehoved, er fra nord: Formentlig Troen (nu kun med bog), Håbet (nu kun med fugl), Kærligheden, Mådeholdet og Klogskaben.

Arkaderne, som for nogles vedkommende bæres af skællagte pilastre, har bueslag med æggestav og små fugle i sviklerne. De udskårne motiver er fra

Fig. 32. Døbefontens fordybning med afløbshul og hul til en liturgisk kerte på randen (s. 2364). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Font hollow with outflow and on the edge a hole for a liturgical candle.*

Fig. 34–35. Relieffer på prædikestolen (s. 2367). 34. Bebudelsen. 35. Opstandelsen. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Details of pulpit. 34. The Annunciation. 35. The Resurrection.*

nord: 1) Bebudelsen (fig. 34) efter stik af Crispijn de Passe de Oude. Englen kommer velsignende ind fra højre og bærer i sin venstre en blomstergren (lilje?). Maria står ved sin pult med en bevæget gestus. 2) Korsfæstelsen efter samme stik som på altertavlen. Korset indfattes af skyer og strålekrans, og under det knæler Johannes og tre kvin-

Fig. 33. Prædikestol, o. 1635, tilskrevet Jens Mortensen i Kolding (s. 2365). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Pulpit, c. 1635, ascribed to Jens Mortensen, Kolding.*

der bedende. 3) Opstandelsen (fig. 35) efter stik af Crispijn de Passe de Oude. Kristus svæver i en sky over graven, omkring hvilken fire romerske soldater forfærdes. 4) Himmelfarten efter stik af Anton Wierix. Jesus løfter sig i skyen med udslåede arme, mens Maria og 11 apostle knæler bedende ved hans afsatte fodaftryk. 5) Syndefaldet. Eva rækker Adam æblet, mens slangen i træet ser til.⁸⁶

Under arkaderne er der fodfelter med frugt-bundter. Og mens postamentets fremspring har løvehoved, er frisens glatte og flankerer små

Fig. 36–37. Englehoveder karakteristiske for Jens Mortensen i Kolding. 36. Detalje af altertavlen (s. 2359) 37. Detalje af prædikestolen (s. 2368). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Angels' heads, characteristic of the sculptor Jens Mortensen, Kolding. 36. Detail of altarpiece. 37. Detail of pulpit.

motiver i felterne: et englehoved, to pelikaner, der hakker sig selv til blods og en lille fugl, som måske skal opfattes som en fuglekonge. Gesimsen ledsages af en æggestav, og under postamentets fremspring er der englehoveder (fig. 37), som flankerer små hængestykker. En svulmende underbaldakin har ribber i stødene og afsluttes forneden af en stor drueklase.

Prædikestolen er opsat i skibets sydøsthjørne med opgang igennem triumfmuren. En enkel *himmel* over den må i det væsentlige være fra 1793.⁹⁴ Den springer frem som en femsided polygon med glat frise og gennembrudte topstykker.

Stafferingen svarer til altertavlens og som dennes må frakturindskrifterne være normaliserende opmalinger af de oprindelige. Postamentfelterne anfører følgende skriftsteder: »Frygt ikke thi du har fundet nåde hos Gud Fader« (Luk. 1,30), »Forlad dem, thi de vide ikke, hvad de gøre« (2 Kor. 2,7), »I skulle ikke frygte, thi Kristus er opstanden«, »Og idet han velsignede dem, skiltes han fra dem« (Luk. 24,51). Det sidste felts indskrift er skjult. I himlens frise læses: »Kommer lader os synge fryd for Herren ... Salme xcviij«.

Som altertavlen er prædikestolen som nævnt tilskrevet Jens Mortensen fra Kolding.⁸⁵ Felter-

nes relieffer er måske til dels blevet ombyttede, idet man vel ville forvente Syndefaldet som det første. 1766 vurderede præsten som nævnt, at stolen skyldtes samme billedhugger som altertavlen, som det sås 'af arbejdet': 'Der er bl.a. udhugget Vor Frelser på korset med kvinderne, som står neden under og begræder hans død'.⁵⁶ 1837 blev prædikestolen malet,⁴ og 1845 skulle himlen 'sammendrives og males'. Atter 1855 omtales opmaling af figurerne.⁴ Undersøgelser efter ældre farver på prædikestolen 1916 og 1919 gav samme negative resultat som på altertavlen. 1915 stod stolen egetræsmalet med hvide dydefigurer (foto i NM).

Stolestader, 1921, med let skrå fyldingsryglæn og gavle, der har rudimentære armlæn og afsluttende halvroset; det sidste træk er hentet fra (†)herskabsstolen. Malet 1983 i grønt, rødt og guld ved firmaet Bundgaard Poulsen.

Af *stoleværk* fra o. 1600 er i en degnestol (jf. ndf.) bevaret to fag for- eller indgangspanel af fyr. Dets forside prydes af to smalle arkader med neglesnit langs bueslaget, mens bagsiden har to højfyldinger under liggende profilfyldinger. 1921 var også på orgelpulpituret bevaret en stolegavl med trepasformet afslutning, hvori der sås tre små

rosetter på prikket bund. †*Stolestader*. 1681 blev kirkens stader 'færdiget' med nyt og gammelt.⁶² 1847 skulle Jes Hansen male numre på staderne, og 1854 ønskedes kvindestolene forsynet med rygstød (lige som mændenes). 1859 stod præstefamiliens stol i korbuen.⁴

1881 skulle †*præstestolen* ved siden af alteret fjernes og præsten anvistes plads i det øverste stade i nordsiden.²⁵

En *degnestol* er 1921 sammenslået af stolepanel fra o. 1600 og to gavle fra en (†)herskabsstol fra 1576 (fig. 38, jf. ovf. og ndf.). Den består af en bæk med rygstød og gavle malet med stolestaderne. En ældre †*degnestol* skulle 1852 have forlænget pulten til samme længde som bænken,⁴ og 1859 ønskedes den flyttet ned i korbuen og gjort fem tommer smallere.²⁵

Af en (†)herskabsstol fra 1576 er bevaret to gavle med afsluttende halvroset, 128 cm høje, der er genbrugt i degnestolen (fig. 38, jf. ovf.). De har våbener for Jens Juel til Alsted og hans hustru Anne Skram (jf. †kalkmalerier). På den ene gavl ses et Skramvåben over et Jesusmonogram, på den anden et Juelvåben over initialerne »F(ru) A(nne) S(kram)« og årstallet »1576«; gavlen har let indskårne bladornamenter. Opsat foran sydsidens stader.

Orgel (jf. fig. 40), 2000, med 11 stemmer,⁹⁵ to manualer og pedal, bygget af Th. Frobenius & Sønner, Kgs. Lyngby. Disposition: Hovedværk: Principal 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rørføjte 4', Spidsføjte 2', Mixtur (vakant). Svelleværk: Gemshorn 8', Fløjte 4', Principal 2', Quint 1 1/3', Sesquialtera II; tremulant. Pedal: Subbas 16'. Kopler SV-HV, HV-P, SV-P. Mekanisk aktion, sløjfevindlader. Tegnet af Birch & Svenning. I vest.

†*Orgel*, 1880, oprindelig med fire stemmer, bygget af A. H. Busch & Sønner, København. Gennemgribende ombygget 1954 af Th. Frobenius & Co. Disposition efter ombygningen (5 stemmer): Principal 8', Gedakt 8', Gemshorn 4', Oktav 2', Scharf II. Mekanisk aktion, sløjfevindlade. 1954 etableredes en enkelt udformet facade, tegnet af arkitekterne E. Draiby og F.M.R. Draiby.⁹⁶ Orglet, der oprindelig var placeret på et †vestpulpitur, flyttedes 1954 til en forhøjning i tårnrummet. Spillebordet var anbragt i orgelhu-

sets nordre gavl. Instrumentet overgik til privateje, men er senere forsvundet.⁹⁷

1862 købte man en ny †*klingpung*.⁴

En *dørføj* med kraftige jernbeslag i skibets indgang er fra 1954. †*Dørføj*. 1766 læste præsten årstallet 1667 på kirkedøren.⁶² 1859 blev den tunge, gamle kirkedør solgt, efter at man året før havde indsat nye fløjddøre.⁴

To *salmenummertavler* fra o. 1900 er udført i gedigen nyrenæssance, 94×69 cm.

En *præsterækketavle* fra o. 1954 har affasede hjørner og står i blank eg. Sort skriveskrift under overskriften »Series Pastorum«; ophængt på skibets nordvæg, vestligst.

Fig. 38. Gavle fra en (†)herskabsstol med årstal 1576 og våbener for Jens Juel til Alsted og hans hustru Anne Skram (s. 2369). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Gables from (†)family pew, 1576, with coat of arms for Jens Juel of Alsted and his wife Anne Skram.

Fig. 39. Klokke, 1438, tilskrevet Peter Johansen i Randers (s. 2370). Foto Arnold Mikelsen 2015.— *Bell, 1438, ascribed to Peter Johansen, Randers.*

Lysekroner. 1) O. 1900, i renæssancestil med en krans af otte arme. Vestligst i skibet. 2-3) O. 1925, to ens i barokstil med 2×6 arme. Mod øst i skibet.

En *†ligbære* nævnes 1676.⁶²

Klokke (fig. 39), 1438, tilskrevet den flittige støber Peter Johansen fra Randers (Uldall, *Kirkeklokker* 154-59). Om halsen kanter dobbelte lister minuskelindskriften: »a(n)no do(mini) m cd xxxviii fusa est ca(m)pa(n)a b(ea)ti petri in nikirki« (I Herrens år 1438 er den hellige Peters klokke i

Nykirke støbt). Indskriftens begyndelse er angivet med tre utydelige møntaftryk. Klokken har lister ved overgangen mellem legeme og slagring, og hankene er glatte. Ophængt i nyere slyngebom.

Ved klokkeskatten 1528-29 afleverede kirken en *†klokke*, der med 'jernfang' vejede to lispund.⁹⁸

Klokkestolen er ældre, men delvist udskiftet med fyrretræ. 1890 blev den repareret og det rådne tømmer udskiftet med eg og fyr.²⁵

Fig. 40. Indre set imod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Interior seen towards the west.*

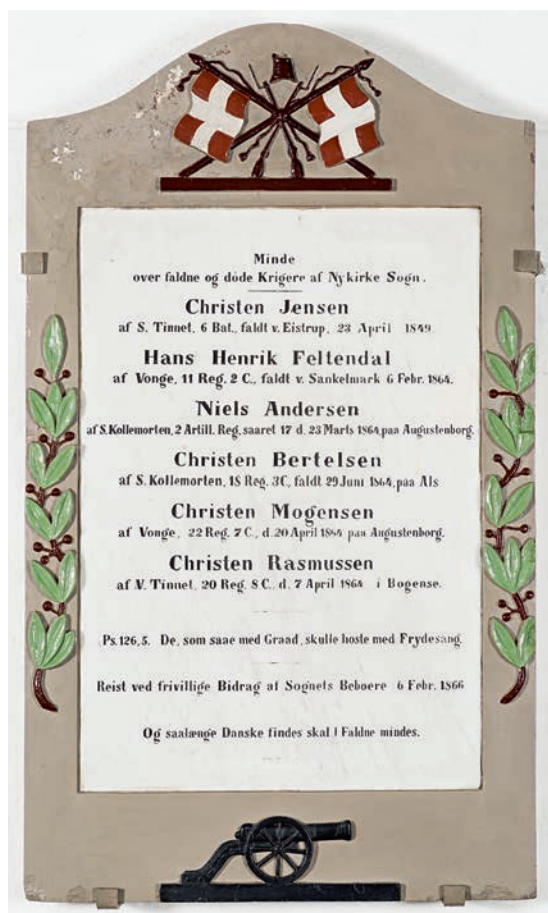

Fig. 41. Mindetavle opsat 1866 over faldne og døde i sognet (s. 2372). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Memorial tablet posed 1866 to fallen and dead soldiers of the parish.*

GRAVMINDER

En *mindetavle* (fig. 41) er 1866 sat »over faldne og døde Krigere af Nykirke Sogn« hvoraf én i krigen 1849, fem i 1864. Afsluttende citat fra Sl. 126,5 samt ordene: »Reist ved frivillige Bidrag af Sognets Beboere 6 Febr. 1866. Og saalænge Danske findes skal I Faldne mindes.« Rundbuet tavle af lyserød sandsten, 124×74 cm, med indfældet, hvid marmortavle, hvorpå teksten er indhugget med sortoptrukket antikva. Over tavlen er udhugget krydsende Dannebrogspaner og geværer, nederst en kanon, ved siderne laurbærranker. Sandstensornamenterne er kolorerede. Indsat midt på skibets nordvæg.

Gravsten. 1) (Fig. 42), o. 1608, over Søren Nielsen Smedt præst til Nyckiere og Gifve sogne, provst i Nørvongs Herit, †10. aug. 1608 i sin alders [] år og hans hustru Bvolde Anders Daater, †[]]. Grå kalksten, 189×91 cm. Indskrift med reliefversaler i hele stenens bredde under et dobbelt bueslag med midtkonsol i form af et englehoved. Herpå står den opstandne Frelser med sejrspanen omgivet af et (delvist læseligt) latinsk citat fra Joh. 11,25.⁹⁹ I stenens hjørner medaljoner med evangelistsymbolerne, der har navnene angivet på skriftbånd med indhuggede versaler. Foroven ses »(S.) Ma(thæ)vs« (tv.) og »S. Marcus«, forneden »S. Lvcas« og »S. Iohannes«. Mellem de to nederste ses under ordene »Memento mori« (husk du skal dø) et kranium med knogler, og i et lille felt til højre for gravskriftens afslutning et timeglas; feltet har skullet have en pendant til venstre, som aldrig er blevet udhugget. Stenen omtales 1766 som 'afdelte i to piller'. Den lå da foran alteret.⁵⁶ 1881 blev den rejst imod korets østvæg,²⁵ og nu står den imod våbenhusets vestvæg.

2) (Fig. 43), o. 1689, over Niels Laurissøn Lindvig sidst i sin tid forpagter på Alsted, *28. febr. 1652. Han levede med sin kæreste hustru Maren Pedersdatter Stauning 2½ år og 13 uger og blev velsignet med en søn, †7. maj 1689 i hans alders 37. år 9 uger 6 dage.

Rødlig kalksten, 182×107 cm, med indskrift i reliefversaler inden for en krans af bruskværk. Herover fremholder to putti med blomster en kronende krans med hans spejlmonogram og initialer »NLL«. I de nedre hjørner sidder to tilsvarende putti med timeglas og kranium. Stenen lå inden for knæfaldet indtil 1881, da den blev taget op og rejst imod korets østvæg.²⁵ Nu opsat imod våbenhusets vestvæg.

†*Gravrammer og †gravtræer.* 1) O. 1659, over vel-lært mand Peder Jensen sognepræst til Nyekierche og Giuwe menigheder i 32 år, †15. nov. 1640, med sin hustru Karen Sørensdatter Ørum, †10 juli 1659, »der hun i trende haarde Fiendetider hafde udstanden megen Gienvordighed og om sider var jaget fra Huus og Hiem af de Polaker og hensov i hendes Lund«. Gravtræ, »en Fiel« i koret, hvis afskrift skyldes præsten Lorentz Stallknecht 1766.⁵⁶ Også 1844 foretoges en noget afvigende

Fig. 42. Gravsten nr. 1, o. 1608, over sognepræst Søren Nielsen Smed og hans hustru Bolle Andersdatter (s. 2372). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Tombstone, c. 1608, of incumbent Søren Nielsen Smed and his wife Bolle Andersdatter.*

afskrift, hvorved det oplyses, at rammen lå mod nord i koret.¹⁰⁰ 1857 noteredes, at de to gravrammer (nr. 1 og 2), der lå i korgulvet på hver sin side af 'den store ligsten' (gravsten nr. 1 eller 2), skulle optages og gulvet lægges med fliser.⁴

2) O. 1659, sat af de gravlagtes søn hr. Søren Pedersen over vellært mand Jens Bertson Falenkamp, sognepræst til Nyekierche og Guiwe sogner i 19 år, »og blev jaget fra Huus og hiem af de Brandenborger og Polacker, efter at han

hafde udstanden 2de haarde Fiendtider under de Svenske, til sidst berøve de Hannem hans Liv 6. august 1659»,¹⁰¹ ligeledes over hans hustru Boel Pedersdatter, †27. jan. 1659 i Wedele (Vejle). De levede i ægteskab i 19 år og avlede 11 børn. »Dette loed hr. Søren Pedersen giøre til sine kiære salig Forældres, Svogers og Søsters ihukommelse«.

Gravramme eller gravtræ, afskrevet 1766 og nævnt som 'et træ med udgravet indskrift' liggende i koret. Nederst læstes »2 Cor: 4. Vi lide forfølgelse, men vi blive icke forladte, vi nedslaaes men icke øddelegges« og »Psalm: 44. Vi ere agtede som slagtede Faar, men Herren skal frelse sine

Fig. 43. Gravsten nr. 2, o. 1689, over forpagter Niels Lauridsen og hans hustru Maren Pedersdatter Stauning (s. 2372). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – *Tombstone, c. 1689, of tenant Niels Lauridsen and his wife Maren Pedersdatter Stauning.*

Psal: 34«. ⁵⁶ Også 1844 foretoges en afskrift, nu af præsten C. E. Møller, der oplyser, at indskriften var 'fast ulæselig', dels på grund af sammenskrivning af bogstaverne, dels fordi de altersøgende nu i to århundreder havde 'vandret derover'; rammen lå i koret mod syd. ¹⁰⁰ Det noteredes 1857, at de to gravminder (nr. 1-2), der lå på hver sin side af 'den store ligsten' (gravsten nr. 1 eller 2), skulle optages og gulvet belægges med fliser. ⁴

En muret og hvælvet *†gravkrypt* under kapellet (jf. s. 2354) antoges 1766 at tilhøre Alstedgård og de Juelers familie (jf. altersølv og (†)herskabsstol). Den rummede da 'nogle balsamerede adelige lig'. ¹⁰² En *begravelse* konstateredes 1954 i kirkens sydvestre hjørne 55 cm under gulvet. Skelettet lå øst-vest med hovedet i vest og var ret velbevaret, 140 cm langt; der var ikke spor af kiste.

Kirkegårdsmonument. 1-2) O. 1848? – over ukendte børn, såkaldte bondegravsten udført af en stenhugger Riisager. ¹⁰³ Stenene er af rødlig granit og har plan overside. 1) (Fig. 44), 60×38 cm, viser en stiliseret person med strutskort og hænderne vinklet i siden. Ansigtet er kun vist i groveste træk, og fødder savnes. Nederst ses rester af versalskrift, hvis afslutning måske kan læses: »1848«. ¹⁰⁴ 2), 58×33 cm, som nr. 1, men yderligere stiliseret. ¹⁰⁵ Indskrift savnes.

De to sten blev 1972-73 fjernet fra kirkegården og bragt til en ejendom i nærheden, derfra til et hus i Nysted (Maribo Amt), hvor ejeren indmurede dem i sin skorsten. ¹⁰⁶ De er 2015 atter blevet bragt tilbage til kirken og opsat på våbenhusets sydvæg over døren.

3) O. 1890, over Jens Johansen Risager, ★1804 i Lille Riisager, †1890 i Kollemorten. Monumentet har karakter af en gravflise af rødlig kalksten med tresidet afslutning og indhugget skriveskrift over et anker, 102×77 cm. Iagttaget på kirkegården 1921 sammen med nr. 1, 2, 4. Vest for våbenhuset.

4) O. 1890, med ulæselig skriveskrift, rektangulær, 98×73, men i øvrigt som nr. 3 og beliggende samme sted.

Endnu et *†kirkegårdsmonument* med samme udsmykning som nr. 1-2 er o. 2000 fjernet fra kirkegården. Det var af grålig sandsten og målte 54×31 cm. ¹⁰⁷

Fig. 44. Kirkegårdsmonument nr. 1, o. 1848? – en barnegravsten over ukendt (s. 2374). Foto Ebbe Nyborg 2015. – *Churchyard monument, c. 1848? – of an unknown child.*

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Vejle Amt i almindelighed henvises til s. 56-58, vedr. litteratur og forkortelser til s. 59-62. Endvidere er benyttet:

Arkivalier. DaFolkemSaml. *Sagn optegnede af C.A. Thyregod* (set på Give-Egnens Museum og arkiv). – LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833-1907 (C-KRB-304). – *Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv*. Øster Nykirke. – *Give-Egnens Museum og arkiv*. Øster Nykirke (1988/12). – Vonge Metodistkirke (1998/104). – *Vejle Stadsarkiv*. Arkitekt Helge Andreasen (A6044). – *VejleMuseerne*. VKH 6379.

NM. *Håndskrifter*. Fr. Uldall, *Om de danske Landsbykirker* V, 369-374 (1890). – *Notesbøger*. Søren Abildgaard IV, 26-28 (1771). – *Indberetninger*. Usigneret (murværk på Alstedgård, 1873), Erik Schiødte 1886 (kalkmalerier), Aage Gad 1890 (kirkegård), C. M. Smidt 1915 (fundamenter ved præstegården), Niels Termansen 1916 (inventar), Peter K. Andersen 1921 (alterbord), Chr. Axel

Jensen 1921 (inventar), K. Nielsen Bonde 1924 (præstegård), Hans Kau 1926 (Kirke i Kollemorten), Usigneret (inventarbeskrivelse), Ejvind Draiby 1954 (gulvfund), Egmont Lind 1954 (kalkmalerier), Peter Kristiansen 1991 (blytag og tagværker), Thomas W. Lassen 1997 (kirkegårdsmonumenter), Kirsten Trampedach 2000 (kalkmalerier), Jens Johansen 2001 (orgel), Bent Exner 2001 (altersølv), Orla Hylleberg Eriksen, NNU rapportblad nr. 6, 2016 (dendrokronologiske undersøgelser).

Tegninger og opmålinger. NM. Akvarel af kalkmaleri ved Erik Schiødt 1886; opmåling af kirken – grundplan, loftsplan, længdesnit set mod nord, tværsnit set mod vest ved Aage Bugge 1939; opmåling af tårn – to planer, to snit set mod nord og vest samt vestfacaden ved Aage Bugge 1940; opmåling af gulvfund ved Ejvind & F. M. R. Draiby 1954; situationsplan med kirke, kirkegård, kapel og nedrevet graverbolig samt vej Kors og helligkilde ved Svend Hansen 1975; grundplan, sydfacade, længdesnit mod nord, tværsnit mod vest, loftsplan med spær i skibet samt omlægning af blytag ved Fællestegnestuen i Give 1991; grundplan med forslag til nyt orgel 1998 ved Birch & Svenning.

Litteratur. M. Mackeprang, *Jydske Granitportaler*, 1948. Rasmus Mortensen, »Af Biskop Blochs Samlin-

ger. Skibet, Ø. Nykirke og Give Sogne«, *Årb Vejle* 1940, 87-139.

Historisk indledning og bygningsbeskrivelse ved Jakob Kieffer-Olsen, inventar og gravminder ved Ebbe Nyborg og Ole Beuchert Olesen (orgler). Engelsk oversættelse ved James Manley, oversættelse fra latin ved Peter Zeeberg. Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet sept. 2016.

¹ *Præsteindb Worm*, 185.

² *Præsteindb Worm*, 185-186. *Tiip* 1, II, 886. Paul Nødergaard, *Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie*, IX A, 1968, 499, 502.

³ *Kronens Skøder* II, 590-593. LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Præsteindberetning til biskop Bloch 1766-69 (C 4.774). LAVib. *Nørvang Herred*. Uregistreret korrespondance 1780-1794 (C 4.62). 23. nov. 1787. Give-Egnens Museum og arkiv. *Øster Nykirke* (1988/12), afskrift fra Skøde- og panteprotokol på LAVib. Alsted og Stougaard overgik 1787 til Thyge Jesper de Thygeson til Matstrup, der i de følgende år solgte fæstegårdene og hovedgårdene til bønderne, og heri må kirken have indgået.

Fig. 45. Kirken set fra nordøst. Foto Ebbe Nyborg 2015. – *The church seen from the north east.*

⁴ LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304).

⁵ Paul Nedergaard, *Personallistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie*, IX A, 1968, 505.

⁶ RA. 233. *Danske Kancelli*. Seks års kirkeregnskaber 1614–1620 (B 184d). *Kronens Skøder* II, 590–593. Mortensen 1940, 127–128. Kronen mageskiftede 1577 herligheden af kirkens gård i Vonge til Alsted. Den indtægt havde fulgt provsten, der som erstatning skulle have haft indtægten af en gård i Smidstrup, hvilket han imidlertid ikke havde 1620, se *KancBrevb* 1. maj 1577; *Kronens Skøder* I, 169; *KancBrevb* 6. aug. 1578; *KglRet-Dom* II, 212; RA. 233. *Danske Kancelli*. Seks års kirkeregnskaber 1614–1620 (B 184d).

⁷ Tang Kristensen, *Danske Sagn* III, no. 880.

⁸ Tang Kristensen, *Danske Sagn* III, no. 460.

⁹ DaFolkemSaml. *Sagn optegnede af C. A. Thyregod*.

¹⁰ Kirkemose og Kirkebanke ses på moderne kort, mens Kirkebak, Vester Kirkebak og Kirke Toft ses på matrikelkortet fra 1819.

¹¹ Før 1200 blev der normalt ikke foretaget begravelser i kor og skib.

¹² NM. Indb. ved Hans Kau 1926. Beskrivelsen svarer til, hvad man kan forvente, at han kunne finde med datidens muligheder. En eventuel stenkirke kan have

været placeret udenfor eller på kanten af forgængerens kirkegård, en situation som Kaus undersøgelse ikke gav mulighed for at konstatere. Hans Kau havde i 1926 undersøgt flere ødekirker i området begyndende med en i Gadbjerg Sogn, se Hans Kau, »Om Gadbjerg Sogns ældste Kirke«, *ÅrbVejle* 1906, 117–135. Rasmus Mortensen omtalte i 1930, at der var foretaget »gentagne Gravninger«, men der kendes ingen efterretninger om andre undersøgelser end Hans Kaus, der ganske vist fandt sted ad to omgange – før og efter høst, se Rasmus Mortensen, »Midtjylland. De nedbrudte Kirker – Jernudvindingen«, *ÅrbVejle* 1930, 75 med note 11.

¹³ Hugo Matthiessen, *Hærvejen*, 1930, 78–80. 'Varme Morten' henviser til helgenens translationsdag 4. juli.

¹⁴ Bent Jørgensen, *Danske stednavne*, 3. udg. 2008, 161: 'I al fald peger naturnavnene Kirkebanke, Kirkedamme og Korsmose ved Nørre Kollemorten herpå, ligesom både den enligtliggende sognekirke, der ligger ved en helligkilde, og præstegården ligger i Nørre Kollemorten ejerlav.'

¹⁵ NM. Indb. ved usigneret. Korrespondance, 4. juni 1873.

¹⁶ Tårnet er udvendig opført i kvadre til skibets højde, og sådanne er også anvendt i murværket over hvælvet. Der er dels tale om flere kvadre, end fra en udflyttet gavlf, og dels er der fire venstre halvdele af vinduesoverligger, der adskiller sig fra kirkens. Det nuværende våbenhus' kvadre i soklen stammer fra forgænger, men dettes byggeri har ikke medført frie kvadre fra den da stående kirke. Kapellet var bygget af kvadre og teglsten – arkadetilmuringens kvadre må stamme herfra – men om der i denne bygningsdel har befundet sig flere kvadre, end der blev frigivet ved arkadegen-nembrydningen, er uvist.

¹⁷ Give-Egnens Museum og arkiv, *Vonge Metodistkirke*, (1998/104). Hans Ole Carlsen, »Kirker og kapeller 1866–1999«, *Den danske metodistkirkes historie*, 2000, 186.

¹⁸ Henrik Pedersen, *De danske Landbrug*, 1928, 127.

¹⁹ Kieffer-Olsen under trykning, Nationalmuseets Jelling-projekt, med udredning af tingforholdene i Nørvang og Tørrild herreder. Ingen stednavne i Øster Nykirke Sogn peger på tingfunktioner.

²⁰ NM. Indb. ved K. Nielsen Bonde 1924. Mortensen 1940, 128–129.

²¹ NM. Indb. ved C. M. Smidt 1915. Han mente, at de snarere var yngre end ældre, og lokaliserede et lille rum af kampesten, knap et par m stort, samt iagttog nogle nærvedliggende '... besynderlige sten, der er kunstigt dannede, støbte, af en slags beton.' De lignede ikke moderne cementstøbte mursten og var mindre og smalle. Fra præstegårdens jorder stammer flere fund, der kan føres tilbage til præsteparret og Svenskekrigene 1657–60. I perioden 1844–54 fandtes en guldhalskæde, en sølvpokal, en par sølvskeer og fem malmgryder foruden et destillerapparat af kobber, 1921 en guldmønt og 2000 endnu en sølvske. Fritze Lindahl, *Skattefund. Sølv*

Fig. 46. Koret set fra syd med kæmpekvader nederst i sydøstre hjørne (s. 2344). Foto Ebbe Nyborg 2015. – The chancel seen from the south with huge dressed stone.

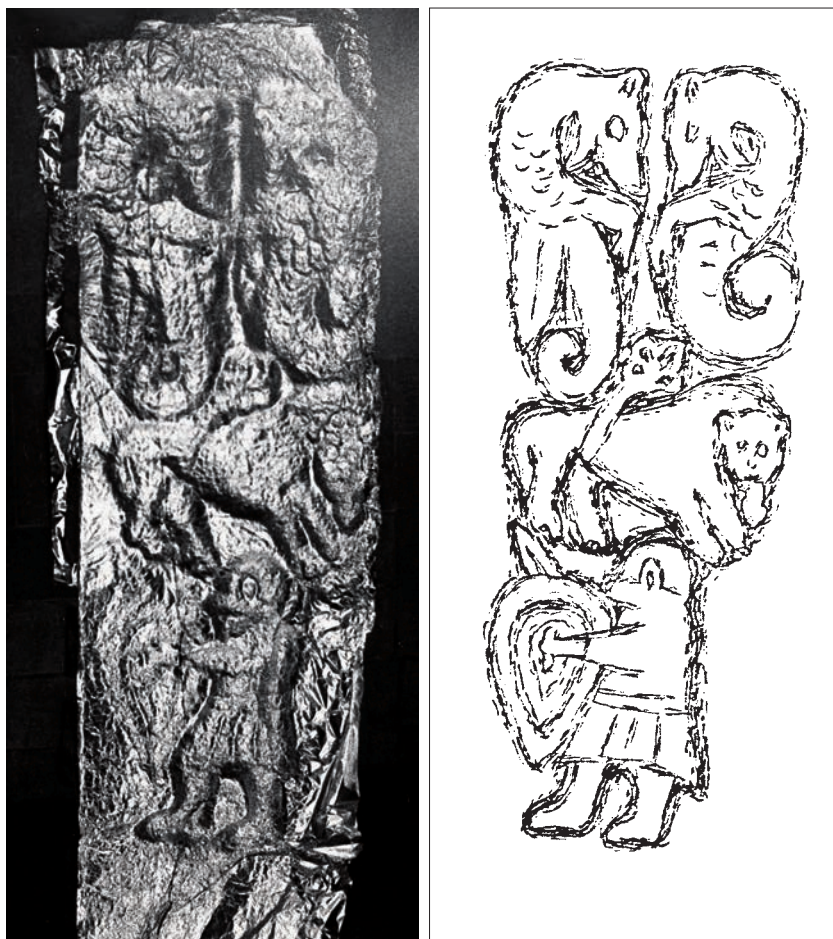

Fig. 47–48. Billedkvader fra syddørens vestre karm, retvendt (s. 2348). 47. Aftryk. Foto Morten Axboe 1976. 48. Udtægning ved Morten Axboe 1976. – *Ashlar tablet in south door casing. 47. Impression. 48. Drawing.*

fra Chr. IV's tid. 1988, 188–190. NM. Mønt og Medaljesamlingen FP 1507.

²² DK Århus 6376 note 59.

²³ Steffen Damskier, »Landsbykirkegården og dens omgivelser«, *Kirkegårdskultur* 1995, 40.

²⁴ NM Korrespondance.

²⁵ LAVib. *Norvang-Tørrild Herreds Provsti*. Synsprotokol 1854–90 (C 38.3).

²⁶ NM Korrespondance.

²⁷ Således formodet af Mikael Manøe Bjerregaard, »Middelalderlige kirkelader i Danmark«, *Kuml* 2003, 277 og 280 note 8.

²⁸ Planer om en ny graverbolig ved foden af kirkebaken blev opgivet, da graveren anskaffede egen bolig. *Vejle Amts Folkeblad* 22. nov. 1972. Vejle Stadsarkiv, arkitekt Helge Andreassen (A6044), sag nr. 7316. NM Korrespondance. Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv, Øster Nykirke.

²⁹ Fredningsstyrelsens tekst på stedet. Egetræskarmen blev etableret 1969 og er senere fornyet. Fredningsnr. 280975.

³⁰ O. Kragh-Schwarz, *Kort beskrivelse af Ø. Nykirke Kirke ved den gamle hærvej*, Jelling u.å. Det Kgl. Bygningsinspektorats arkiv, Øster Nykirke. Svane, *Helligkilder*, 242.

³¹ *PræsteindbWorm*, 185.

³² Fredningsstyrelsens tekst på stedet. NM. Søren Abildgaard IV, 26–28.

³³ LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304). Efter en oprensning i 1986 gav kilden 25 l vand i minuttet, se NM. Korrespondance.

³⁴ Svane, *Helligkilder*, 242.

³⁵ *DaAtlas* V, bd. 2, 981. *HofmFund* IV, 731. Abildgaard, jf. note 32.

³⁶ Uldall havde 1894 kendskab til mindst 30 rundbu-

ede vinduer, hvis overligger var dannet af et bueslag af kilesten, se F. Uldall, »Om Vinduerne i de jydskke Granitkirker«, *ÅrbOldkHist* 1894, 244–48. Otte sten er usædvanligt, og stikkene må være udvidet, samtidig med at vinduenes åbninger blev gjort bredere.

³⁷ LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Regnskaber for Jelling Sysselprovstis kirker 1676–86 (C 4.1388). NM. Indb. ved Termansen 1916, hvori det oplyses, at korets vindue havde været tilmuret med middelalderlige mursten.

³⁸ LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304). De tilmurede vinduer stod som blændinger.

³⁹ *Mackeprang 1948*, 7 opfattede denne udformning som »... en af de Enkeltheder, der antagelig berettiger os til at henføre den paagældende Kirke til en forholdsvis sen Tid.«

⁴⁰ Ulla Haastrup, »Pavens signatur. Traditio Legis«, *Den Iconographiske Post* 1972 nr. 4–5, 3–19.

⁴¹ Billedstenens indhold var delvist skjult bag dørens karm til 1954. Da Uldall besøgte kirken i 1890 måtte han nøjes med at konstatere, at dørens placering gjorde '... at stenreliefferne, som findes på karmstenen ved portalens vestside, væsentlig skjules, så deres betydning nu ej kan ses.' Denne situation stammede sandsynligvis fra 1858, da den gamle jernbeslåede dør blev udskiftet med udadåbnende fløjddøre i karm med gerigter af passende højde og bredde, se LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304). LAVib. *Nørvang-Tørrild Herreds Provsti*. Synsprotokol 1854–90 (C 38.3). Den jernbeslåede dør bar sandsynligvis årstallet 1667, se LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Præsteindberetning til biskop Bloch 1766–69 (C 4.774).

⁴² I 1975 blev der taget et aftryk ved hjælp af aluminiumsfolie, og fra dette blev der lavet en udtegnning (fig. 47–48). Se Morten Axboe, »'Nyfunden' kvader i Øster Nykirke«, *Den Iconographiske Post* 1977 nr. 2.

⁴³ *Mackeprang 1948*, 314–15.

⁴⁴ Dette er nævnt som en mulighed i Kamma Varming, »En billedkvader i Øster Nykirke«, *ÅrbVejle* 1972, 204.

⁴⁵ I det ydre kilestik virker den midterste forholdsvis lille sten som ekstra indsat, og dens vestre kant er mere rå tilhugget. Flere af de øvrige sten har spor af skader, eksempelvis aflåede hjørner, ligesom stikket synes dårligt tilpasset det omgivende murværk, blandt andet er der mindre, uregelmæssige sten en række steder i skellet. Øst for stikkets anden og tredje nederste sten er der indsat tre mindre sten, der kompenserer for, at murens kvader ikke er tilpasset stikkets krumning. Den manglende, tilpassede kvader kan sidde i tårnets nordside (fig. 16); denne sten er 50 cm høj, mens skiftet i sydturen er 47 cm højt. Det ydre kilestiks østre karmsten er vendt på hovedet og mellem den og søjledelens kragbånd er der indsat en lille stenstump. Også andre steder i det omgivende murværk ses uregelmæssigheder. Vest for portalen ses i andetnederste skifte tre små

indsatte sten lige vest for karmstenen og tre små stenstumper vest for den følgende kvader, hvis vestre side i øvrigt er beskadiget. I fjerde skifte ses en mindre sten udfyldende, hvad der kan være et bomhul, og de nedre kanter i de to sten i skiftet viser sekundære skader. På grænsen mellem sjette og syvende skifte ses to steder indsatte småsten. Øst for portalen virker murværket noget mindre forstyrret. I nederste skifte er den første kvader øst for karmstenene noget beskadiget, og i det fjerde skifte ses en lille sten placeret øst for den første sten efter karmen. Småskader, især men ikke udelukkende på hjørnerne af kvadrene, forekommer en del steder i dette område.

⁴⁶ Det indre dørparti udgør en fint tilpasset enhed, der består af tympanon, der tillige er dørens overligger, facadens karmsten, der også danner smig mod kirkens indre og for en enkelts vedkommende endda indre væg, samt tærskelsten og overligger. Ligeså gør det ydre dørparti, hvor kragbånd, plinte og sokkelsten er tildannet overgangen mellem søjleafsnittet og den ydre karm. Hvor derimod de to dørpartier mødes, bag søjlerne, er der ikke fundet nogen tilpasning sted, og det har været nødvendigt at dække de yderste ca. 6 cm af tympanets bueslag med mørtel.

⁴⁷ Hertil kommer tilsvarende portaler uden fremstilling af Traditio Legis såsom i Skanderup (syd) og Føvling. *DK Ribe* 2548, 2769.

⁴⁸ *Mackeprang 1948*, 59. Tympanonfremstillingen i Andst har bedst kvalitet og skyldes måske stenhuggere fra Ribe. De øvrige er ret jævne arbejder, idet Mackeprang dog anfører Øster Nykirkes som en af de bedre.

⁴⁹ *Mackeprang 1948*, 175–78.

⁵⁰ RA. 233. *Danske Kancelli*. Seks års kirkeregnskaber 1614–20 (B 184d). 1679 blev denne gavt angiveligt nedtaget og genopsat 'på mur og tømmer', se LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Regnskaber for Jelling Sysselprovstis kirker 1676–86 (C 4.1388), men det har næppe berørt gavltrekanter i væsentligt omfang.

⁵¹ Vestforlængelser opført i kvadre uden iblanding af tegl opfattes oftest som senromanske. Imidlertid er Gimsing kirkes langhuskor og vestforlængelse fra o. 1590 opført i genbrugte kvadre uden tegl (*DK Ringkøbing* 2123).

⁵² Det øverste skifte mellem forlængelsens vindue og skibets norddør er på et tidspunkt blevet omsat, hvorved de oprindeligt stående sten blev lagt ned og det derved opståede mellemrum op til murkronen udfyldt med granitstumper og mørtel.

⁵³ LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304).

⁵⁴ Kvadrene har en del beskadigede hjørner, en enkelt har en overfalsning, og de passer ikke helt til murstykkerne.

⁵⁵ Mod skibet står de nederste ca. 55 cm af gavltrekanter i rå granit, mens de næste 115 cm er i blank mur af teglsten, sat i munkeskitte med skarprykkede fuger.

Derover er en 30 cm høj udsparring til et hanebånd. Indtil udsparringen står gavltrekanen i sten med formatet 8×11×25 cm, derover 9×14×29 cm. De større sten genfindes i tårnets øvre murværk, mens de mindre ses på gavltrekanens vestvendte del fra samme niveau og ned til hvælvlommernes bund, der ligger lavere end skibets murkrone.

⁵⁶ LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Præsteindberetning til biskop Bloch 1766–69 (C 4.774).

⁵⁷ De halve facadeåbningsbredder er 40, 40, 34 og 30 cm mod kirkens hele på 65, 65, 72 og 74 cm.

⁵⁸ Placeringen af det nu forsvundne bjælkelag over andet stokværk afsløres af et lille tilbagespring i nordmuren lidt over trappeåbningsens fladbuede stik og af trærester i østmuren ca. 110 cm over hvælvkappernes top.

⁵⁹ *KancBrevb* 10. feb. 1610, 22. aug. 1619, 11. jan. 1620.

⁶⁰ RA. 233. *Danske Kancelli*. Seks års kirkeregnskaber 1614–20 (B 184d).

⁶¹ Det oprindelige murværk i munkesten slutter udvendig lige over glamhullets buestik, derover er anvendt teglsten med en højde på 7 cm.

⁶² LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Regnskaber for Jelling Sysselprovstis kirker 1676–86 (C 4.1388).

⁶³ LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Præsteindberetning til biskop Bloch 1766–69 (C 4.774). LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304). 1852 indkøbte kirken 1200 tagsten og 2200 mursten, dog fik våbenhuset også nye tagsten det år.

⁶⁴ LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304). Det år anskaffede kirken 11.200 mursten; man solgte ved en auktion kasserede kampesten for 58 rdlr., og året efter udbetaltes 87,66 kr. for murerarbejde. Hvortil stenene anvendtes, nævnes ikke.

⁶⁵ NM. Uldall 1890. NM. Korrespondance.

⁶⁶ Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv, *Øster Nykirke*. Istandsættelsen godkendtes 1961.

⁶⁷ NM. Korrespondance.

⁶⁸ RA. 233. *Danske Kancelli*. Seks års kirkeregnskaber 1614–20 (B 184d). Våbenhuset omtales ikke i præsteindberetningen 1768 (jf. note 63).

⁶⁹ LAVib. *Ribe bispearkiv*. Kirke- og præstegårdssyn 1816–25 (C 4.710). LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304).

⁷⁰ Lokalt har man tilsyneladende betegnet kapellet som 'begravelsen', idet der 1684 skulle oplægges 17 opgange bly på kirkens søndre side vest for begravelsen, se LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Regnskaber for Jelling Sysselprovstis kirker 1676–86 (C 4.1388).

⁷¹ *DaAtlas* V, bd. 2, 981. *HofmFund* IV, 731. LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Præsteindberetning til biskop Bloch 1766–69 (C 4.774). Hverken alder eller bygherre kunne præsten anføre i sin indberetning 1768, og med hensyn til formålet pegede han på tre mulige: begravelse, stolestader til menigheden eller sakristi.

⁷² RA. 233. *Danske Kancelli*. Seks års kirkeregnskaber 1614–20 (B 184d).

⁷³ LAVib. *Nørvang-Tørrild Herreds Provsti*. Synsprotokol 1854–90 (C 38.3). 1849 var kirken under hovedreparation, men nærmere detaljer fremgår ikke. LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304).

⁷⁴ NM. Korrespondance.

⁷⁵ Der er seks spærfag over koret samt en nyt syvende over østre gavltrekan, 14 over skibet, og fire over tårn og våbenhus. Angående tagværkstyper se Per Kristian Madsen, »Middelalderlige kirketagværker i Sydvest- og Sønderjylland – eksempler på alder og typer«, *ÅrbOldkHist* 2003, 2007, 40–41.

⁷⁶ NM. Indb. ved Orla Hylleberg Eriksen, NNU rapport nr. 6, 2016. Fire prøver stammer fra koret, syv prøver fra skibet og tre fra tårnet. De omfatter generelt for få årringe.

⁷⁷ 1676 oplagde man bly på en østside, hvorfor der enten må være tale om kapellet eller våbenhuset. LAVib. *Ribe Bispearkiv*. Regnskaber for Jelling Sysselprovstis kirker 1676–86 (C 4.1388).

⁷⁸ LAVib. *Kirkeregnskabsbøger for landsognene*. Øster Nykirke Kirke 1833–1907 (C-KRB-304). LAVib. *Nørvang-Tørrild Herreds Provsti*. Synsprotokol 1854–90 (C 38.3).

⁷⁹ NM. Korrespondance. Tilladelsen blev givet 1968.

⁸⁰ Det Kgl. Bygningsinspektors arkiv, *Øster Nykirke*.

⁸¹ Passerens benyttede diameter er målt til 37 cm.

⁸² En alternativ identifikation kunne være slægten Bliks våben, men den havde ingen tilknytning til egnen.

⁸³ Identifikationen af stikforlæg skyldes Merete Bergild og Jens Jensen, »'Nykirkeimesteren' – Jens Mortensen og hans træskærerarbejder i jyske kirker omkring midten af 1600-tallet«, *Ribe amts Årbøger* 1987, 42.

⁸⁴ LAVib. *Nørvang Hrds. Provsti*. Synsprotokol 1803–12 (C37B).

⁸⁵ Merete Bergild og Jens Jensen, »'Nykirkeimesteren' – Jens Mortensen og hans træskærerarbejder i Jyske Kirker omkring midten af 1600-tallet«, *Ribe amts Årbøger* 1987, 31–48.

⁸⁶ Identifikationen af stikforlæg skyldes Bergild og Jensen 1987 (jf. note 85).

⁸⁷ Jf. *GuldsmedVejle* 34.

⁸⁸ Jf. note 84.

⁸⁹ LAVib. *Ribe bispearkiv*. Kirke- og præstegårdssyn 1816–25 (C4-710).

⁹⁰ Jf. Dorte Lorentzen Belling, »Gennemstukne dyr«, *Romanske stenarbejder* 2, Højbjerg 1984, 155–176.

⁹¹ Se Erling Rump, »Inskriptionen på Øster Hornum fonten«, *KirkehistSaml* 1972, 1–23.

⁹² Johnny Roosvall, *Die Steinmeister Gotlands*, Stockholm 1918, 56–57. Jf. noget reserveret Mackeprang, *Døbefonte* 26 og senest eksempler i Marian Ullén, *Kyrkobyggare och stenmästare i småländsk medeltid*, Jönköping 2015.

⁹³ Mackeprang, *Døbefonte* 325–26. Jf. Eigil Rothe, »Rytterkampbilledet i Aal Kirke samt andre middelalderlige Kampscener i danske Kirker«, *ÅrbOldkHist* 1908, 77–116.

⁹⁴ LA Vib. *Ribe bispearkiv*. Kirke- og præstegårdssyn 1793 (D4–704).

⁹⁵ Yderligere en stemme er forberedt i hovedværket.

⁹⁶ Facaden fra 1952 havde klingende og stumme piber af tinlegering.

⁹⁷ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

⁹⁸ RA. *Rentekammeret*. Regnskaber ældre end 1559. Fortegnelse over indkrævede klokker (reg. 108a). Jf. s. 1018.

⁹⁹ 1766 læstes »Ego sum Resurrectio et vita Joh: 11«. Indb. til biskop Bloch (jf. note 56).

¹⁰⁰ *Veile Amts politiske Avis og Avertissementstidende* 12. okt. 1844. Den afdøde præst kaldes her Peder Jensen Aale og hans hustru Karen Sørensdatter Grumis.

¹⁰¹ Wiberg, *Præstehist* tilføjer, at drabet skete hos hans svoger i Hundslund.

¹⁰² Jf. note 56.

¹⁰³ Oplysningen om stenhuggeren stammer fra Chr. Axel Jensens indb. 1921 i NM.

¹⁰⁴ Således Søren Nancke-Krogh, *Stenbilleder i danske kirker*, 1965, 167. Her foreslås, at nogle aftegninger foran årstallet kunne være stensemesterens signatur.

¹⁰⁵ Nancke-Krogh 1965 (note 104) gengiver et gnidebillede af stenen.

¹⁰⁶ Tyveriet opdagedes 1997 af Thomas W. Lassen, jf. hans indb. i NM.

¹⁰⁷ Registrering ved Give-Egnens Museum 1995.

Fig. 49. Dåbsfad 1645, skjoldfelt med årstal og uidentificerede initialer (s. 2364). Foto Arnold Mikkelsen 2015. – Baptismal dish, 1645, with year and initials of unknown donors.

ØSTER NYKIRKE CHURCH

Building. The church is a Romanesque building of granite ashlar comprising a chancel and nave. Probably as early as the central Middle Ages, a western extension, also of ashlar, was added. In the later Middle Ages a tower in the west was built, and c. 1500 a vault was inserted in the chancel. A †chapel and a †porch in the south, probably also Late Medieval, were demolished c. 1800 and 1885.

The sometimes huge ashlar of the *Romanesque church* rest on a bevelled plinth. One of the original windows is still in use in the north side of the chancel, while the western one in the south wall of the nave is walled up.

Of the *doors*, the northern one is bricked up, while the southern one is extant and more elaborate, with two columns. The tympanum shows Christ giving the keys and the laws to St. Peter and St. Paul (*Traditio Legis*), while a wall tablet in the western casing shows a warrior with sword and shield, a lion and two dragons. The door was probably reset in connection with the nave extension. It belongs to a small group with tympanums depicting the *Traditio Legis*, all in southern Jutland and perhaps influenced by the cathedrals in Schleswig and Ribe.

In the west wall of the tower there is a wall tablet depicting a lion (now only half remaining) with its tail curving beneath its belly and rising to end in a tassel above its back.

The sequence of the *medieval additions* is uncertain. The oldest is probably the western extension of ashlar with an original window in the north. The foundations of the first western gable were observed in 1954. In the 18th century the lower part of the tower had a coat of reused ashlar up to the mural crown. Among these are four half window lintels that do not seem to have belonged to the existing building. Probably they were reused from some demolished †church.

The tower chamber is vaulted and there is access to the upper storeys by way of a newel stair in the north. During major repairs in 1620 the

†spire was hit by thunder, hail and whirlwinds. The damage meant that the top of the tower was cut down and had to be replaced with a pitched roof. Of the demolished additions the †porch was probably the oldest.

†*Mural paintings* were uncovered and investigated in 1885-86, 1954 and 2000. From c. 1500 comes a decoration, of which a tiny red vine is still detectable in the north window of the chancel. There was once a similar ornament in the vault above.

Paintings from c. 1550-16 have been found on the north wall of the chancel and nave, showing 'crude' foliage in an early Renaissance manner with some figural and heraldic elements. On the north wall of the nave Samson could be seen tearing open the jaws of the lion as well as a woman in Renaissance dress with a high waist. The chancel wall had a coat of arms for the Skram family and an illegible inscription.

Furnishings. Contemporary with the building is the Communion table, built of tufa, and a font with figural reliefs under arcades and a rare hole in the rim for a liturgical candle. Also medieval is a bell cast in 1438, probably by Peter Johansen in Randers.

Two bench ends from a private pew show the year 1576 and coats of arms for Jens Juel of Alsted and his wife Anne Skram. According to the church accounts the altar frontal was acquired in 1615. The altarpiece and the pulpit should both be dated c. 1635 and can be attributed to the diligent carpenter Jens Mortensen in Kolding. Their reliefs and figures of the Virtues are carved more or less after the same Dutch prints. A plain baptismal dish is dated 1645, the candlesticks may be dated c. 1650 and the altar plate was supplied in 1656 by Matz Christensen in Viborg as a gift from Margrethe Juel of Alsted. A wafer box from 1863 is the work of Hans Peter Severin Ingerslev in Vejle, while the present organ was provided in 2000.

Colour scheme and restorations. The altarpiece and pulpit were painted by Peter Kr. Andersen

during a general restoration in 1921. The colours are brownish marbling supplemented by flesh colour, green, yellow, and silver. They are assumed to represent an original partial polychroming. The pews, also from 1921, have been painted since 1983 in a brownish colour with a little gold.

In 1766 the pastor stated that the altarpiece was not painted, but had been once. In 1837 painting of the altarpiece and pulpit is mentioned, and in 1855 their images were to be repainted. After this brown marbling spread through the furnishings in a scheme somewhat modified in 1921. Minor work was done in 1954.